

- PROJEKT -

**UCHWAŁA NR ...../...../2020
RADY MIEJSKIEJ W ŁOWICZU
z dnia 28 maja 2020 roku.**

**w sprawie przyjęcia „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami
Miasta Łowicza na lata 2020 – 2023”**

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2020 r. poz. 713) w związku z art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2020 r. poz. 282), Rada Miejska w Łowiczu uchwała, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Łowicza na lata 2020 – 2023”, zaopiniowany pozytywnie przez Łódzkiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, w brzmieniu stanowiącym załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Miasta Łowicza.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Łódzkiego.

Przewodniczący Rady

Jacek Wiśniewski

Uzasadnienie

Obowiązek sporządzania gminnego programu opieki nad zabytkami nakłada na Burmistrza art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2020 r. poz. 282). Zgodnie z powyższą ustawą Burmistrz sporządza na okres czterech lat gminny program opieki nad zabytkami, który po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, przyjmuje Rada Miasta. Z realizacji programu Burmistrz sporządza co dwa lata sprawozdanie.

Zgodnie z ww. ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami gminny program opieki nad zabytkami ma na celu w szczególności:

- 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Podstawą do sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami, zgodnie z art. 21 ww. ustawy, jest gminna ewidencja zabytków.

Celem opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Łowicza na lata 2020-2023 jest dążenie do poprawy stanu zasobów lokalnego dziedzictwa kulturowego, a przez to zachowanie piękna krajobrazu kulturowego. Program ma pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe Miasta Łowicza. Wskazane w Programie działania są skierowane na poprawę stanu zabytków, ich rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Głównymi odbiorcami niniejszego dokumentu są mieszkańcy Miasta, którzy bezpośrednio odczuwają efekty jego wdrażania. Poprzez działania edukacyjne, realizacja Programu może budzić w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, roli i znaczenia lokalnych wartości. Wspólna dbałość o zachowanie wartości kulturowych wzmacnia poczucie tożsamości oraz zacieśnia procesy integracyjne w społeczności lokalnej.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Łowicza na lata 2020-2023 wytycza kierunki działań i na tej podstawie określa poszczególne zadania do realizacji w ramach tego Programu.

Burmistrz Miasta Łowicza

Kaliński
Krzysztof Jan Kaliński

Łódzki Wojewódzki Konserwator Zabytków
90-425 Łódź ul. Piotrkowska 99

Łódź, dnia 11 marca 2020 r.

WUOZ-PP.5120.10.2020.LL.AD

Miasto Łowicz

Pl. Stary Rynek 1,

99-400 Łowicz

Na podstawie art. 87 ust. 3 i art. 91 ust. 4 pkt. 1 i 4, Ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. 2020 poz. 282), oraz art. 106 Kodeksu postępowania administracyjnego z dnia 14 czerwca 1960 r. (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 256), Łódzki Wojewódzki Konserwator Zabytków po zapoznaniu się z :

Gminnym Programem Opieki nad Zabytkami Miasta Łowicza na lata 2020-2023 przedłożonym przez wykonawcę, pismem z dnia 9 marca 2020 r.,

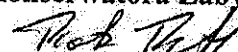
opiniuje

pozytywnie ww. Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Łowicza na lata 2020-2023.

Projekt Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Łowicza na lata 2020-2023 został wykonany zgodnie z wymogami ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

W związku z powyższym należało orzec jak na wstępie.

**wz. Łódzkiego Wojewódzkiego
Konserwatora Zabytków**

Piotr Pietrzak

**Zastępca Łódzkiego Wojewódzkiego
Konserwatora Zabytków**

/opatrzone podpisem elektronicznym/

Otrzymują:

1. Adresat

2. Urszula Wódkowska, i

3. a/a

Sprawę prowadzi:

Lidia Lamcha – Naczelnik Wydziału Planowania Przestrzennego Tel. (42) 635-80-18

Adam Duda – Starszy Inspektor Ochrony Zabytków Nieruchomych Tel. (42) 631-78-96

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Łodzi
90-425 Łódź, ul. Piotrkowska 99, tel.: (+48) 42 6317892, fax: (+48)42 6301783
e-mail: sekretariat@wuoz-lodz.pl
<http://www.wuoz-lodz.pl/bip/>

Administratorem danych osobowych jest
Łódzki Wojewódzki Konserwator Zabytków. Dane przetwarzane są w celu realizacji czynności
urzędowych. Masz prawo do dostępu, sprostowania, ograniczenia przetwarzania danych. Więcej
informacji znajdziesz na stronie www.wuoz-lodz.pl w zakładce ochrona danych osobowych lub
pod numerem telefonu 42 631 7892

Załącznik
do UCHWAŁY NR ...../...../2020
RADY MIEJSKIEJ W ŁOWICZU
z dnia 28 maja 2020 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŁOWICZA NA LATA 2020-2023

MIASTO ŁOWICZ
POWIAT ŁOWICKI
WOJEWÓDZTWO ŁÓDZKIE

ZAMAWIAJĄCY	MIASTO ŁOWICZ
WYKONAWCA	WESTMOR CONSULTING
SPRAWDZAJĄCY	WESTMOR CONSULTING KAROLINA DRZEWIECKA

ŁOWICZ 2020

Spis treści

1. Wstęp.....	3
2. Podstawa prawna opracowania programu opieki nad zabytkami.....	4
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.....	7
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	12
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	12
4.2. Relacje programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	15
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	20
5.1. Relacje programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie Miasta Łowicza (analiza dokumentów programowych miasta).....	20
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Miasta Łowicza.....	24
5.2.1. Zarys historii obszaru Miasta.....	24
5.2.2. Krajobraz kulturowy.....	32
5.2.3. Zabytki nieruchome.....	38
5.2.4. Zabytki ruchome.....	38
5.2.5. Zabytki archeologiczne.....	38
5.2.6. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych.....	43
5.2.7. Dziedzictwo niematerialne.....	46
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.....	52
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.....	55
5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla Miasta Łowicza.....	83
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego – analiza szans i zagrożeń.....	101
7. Założenia programowe.....	103
7.1. Priorytety programu opieki nad zabytkami.....	103
7.2. Kierunki działań i zadania programu opieki.....	103
8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami.....	107
9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami.....	107
10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami.....	109
11. Załączniki.....	111
Załącznik 1. Wykaz zabytków nieruchomych znajdujących się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i wojewódzkim rejestrze zabytków z terenu Miasta Łowicza.....	112
Spis tabel i rysunków.....	121

1. Wstęp

Dziedzictwo kulturowe stanowi dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń, a także dorobek czasów współczesnych. Jest to wartość materialna i niematerialna określająca nasze pochodzenie i kulturę. Na dorobek ten składają się zarówno elementy przyrodnicze, jak również wytwory i osiągnięcia cywilizacyjne ludzkości, m.in. w zakresie nauki, sztuki, architektury czy techniki. Elementem dziedzictwa kulturowego są zabytki, w tym: zabytki ruchome, zabytki nieruchome oraz zabytki archeologiczne. Są one nie tylko cennym źródłem informacji nt. życia naszych przodków, ale również ważnym elementem rozwoju społeczno-gospodarczego, bowiem bogate i różnorodne dziedzictwo kulturowe stanowi, istotną dla rozwoju lokalnych samorządów, atrakcję turystyczną. Dziedzictwo kulturowe jest zatem fundamentem tożsamości danej społeczności, dlatego ważna jest jego ochrona w celu zachowania tego dorobku dla przyszłych pokoleń.

Obowiązek sporządzenia programu opieki nad zabytkami wynika z ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Przyjęty w formie uchwały program stanowi element polityki samorządowej i służy podejmowaniu działań w zakresie inicjowania, wspierania oraz koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego, a także promowania dziedzictwa kulturowego. Powinien być narzędziem mającym na celu eksponowanie walorów krajobrazu kulturowego, jak również wykorzystanie dorobku kulturowego na cele społeczne, gospodarcze i edukacyjne. Głównym odbiorcą programu jest lokalna społeczność, w tym właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych, ale także wszyscy mieszkańcy danej jednostki samorządu terytorialnego, którzy poprzez swoją działalność, wpływają na zachowanie i pielęgnowanie dziedzictwa kulturowego danego obszaru.

Celem opracowania ***Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Łowicza na lata 2020-2023*** (dalej zwanego Programem) jest dążenie do poprawy stanu zasobów lokalnego dziedzictwa kulturowego, a przez to zachowanie piękna krajobrazu kulturowego. Program ma pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe Miasta Łowicz. Wskazane w Programie działania są skierowane na poprawę stanu zabytków, ich rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Głównymi odbiorcami niniejszego dokumentu są mieszkańcy Miasta, którzy bezpośrednio odczuwają efekty jego wdrażania. Poprzez działania edukacyjne, realizacja Programu może budzić w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, roli i znaczenia lokalnych wartości. Wspólna dbałość o zachowanie wartości kulturowych wzmacnia poczucie tożsamości oraz zacieśnia procesy integracyjne w społeczności lokalnej.

Reasumując, przedmiotem niniejszego opracowania jest dziedzictwo kulturowe w granicach administracyjnych Łowicza, a celem jest określenie zasadniczych kierunków działań i zadań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami.

2. Podstawa prawna opracowania programu opieki nad zabytkami

Podstawą prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce i opracowania programu opieki nad zabytkami jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2020 poz. 282). Ustawa określa przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi, zasady tworzenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, a także organizację organów ochrony zabytków.

Ustawa wprowadza obowiązek sporządzania programów przez samorządy, zarówno na szczeblu wojewódzkim, powiatowym, jak i gminnym. Zgodnie z art. 21 ww. ustawy, podstawą do sporządzenia programu opieki nad zabytkami jest ewidencja zabytków.

W myśl art. 87 ww. ustawy, programy opieki nad zabytkami opracowywane są na 4 lata i mają na celu w szczególności:

- 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z realizacji programu zarząd województwa, powiatu lub wójt, burmistrz, prezydent miasta co 2 lata sporządza sprawozdanie, które przedstawia odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy. Kolejne sporządzane programy opieki powinny

uwzględniać pojawiające się nowe uwarunkowania prawne i administracyjne, zmieniające się warunki społeczne, gospodarcze i kulturowe, nowe kryteria oceny i aktualny stan zachowania zasobu oraz prowadzone okresowo oceny efektów wdrażania obowiązującego programu.

Poprzednim programem realizowanych przez Miasto Łowicz był Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Łowicza na lata 2015-2018, przyjęty przez Radę Miejską w Łowiczu Uchwałą Nr XII/83/2015 z dnia 27 sierpnia 2015 roku. W związku z koniecznością przeprowadzenia analizy i oceny realizacji celów i działań, sporządzono dwa sprawozdania z Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Łowicza na lata 2015-2018 – pierwsze za okres od listopada 2015 roku do grudnia 2017 r. oraz drugie za rok 2018¹. W ramach ww. Programu wskazano jeden cel strategiczny: „Cenne dziedzictwo kulturowe Miasta Łowicz podstawą dumy i motywem rozwoju” i jeden cel operacyjny: „Kreowanie wartości i walorów Miasta Łowicza”. Ponadto w Programie wyznaczono 3 główne działania, w ramach których Miasto realizowało szereg zadań:

Działanie 1 Zachowanie ciągłości cennych wartości dziedzictwa kulturowego:

- Zintegrowana – kompleksowa rewitalizacja tkanki urbanistycznej:
- Promowanie Bazyliki Katedralnej uznanej przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej za pomnik historii
- Utworzenie parku kulturowego
- Promowanie obiektów reprezentatywnych
- Ochrona, rewaloryzacja i rozwój turystyki kulturowej i pielgrzymkowej w oparciu o cenne obiekty sakralne Bazylikę katedralną, kościoły pijarów, św. Ducha
- Przeprowadzenie prac rewaloryzacyjnych zabytkowych układów zieleni z terenu Miasta Łowicza po zamieszczeniu na Krajowej i wojewódzkiej liście obszarów przeznaczonych do rewaloryzacji w celu pozyskania funduszy na przeprowadzenie wymaganych prac
- Stworzenie mechanizmu współpracy w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym
- Poprawa stanu obiektów zamieszczanych w Gminnej Ewidencji Zabytków i oznakowanie obiektów znajdujących się w rejestrze WKZ
- Przeprowadzenie prac remontowych zaniedbanych zabytkowych kamienic
- Możliwość rozważenia uruchomienia konkursu na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy obiektach zabytkowych lub nagradzania najlepiej przeprowadzanych rewaloryzacji i remontów

---

¹ Program i Sprawozdania z Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Łowicza na lata 2015 - 2018 dostępne są w Biuletynie Informacji Publicznej Urzędu Miejskiego w Łowiczu pod adresem: <http://www.lowicz.eu/bip/index.php?id=2783>

- Kontynuacja wirtualnej panoramy Miasta Łowicza i dalsze zamieszczenie informacji zawartych w opracowanych kartach gminnej ewidencji na stronie internetowej

Działanie 2 Kreowanie poczucia tożsamości regionalnej

- Upowszechnianie opracowanego zbioru legend
- Organizacja imprez o charakterze kulturowym
- Promocja imprez o charakterze kulturowym
- Wykreowanie pamiątek regionalnych
- Kreowanie Marki Folklor Łowicki
- Promowanie Procesji Bożego Ciała wpisanej na Krajową Listę Niematerialnego Dziedzictwa oraz zamieszczenie procesji na Liście UNESCO
- Wpisanie specjałów lokalnych na Ministerialną listę krajowych produktów regionalnych i promocja specjałów regionalnych
- Realizacja projektów podnoszących atrakcyjność obiektów i obszarów zabytkowych Miasta Łowicza
- Wykorzystanie m.in. Galerii Łowickiej dla potrzeb rozwoju i promocji lokalnych produktów regionalnych
- Edukacja regionalna mieszkańców
- Organizacja cyklicznych spacerów po Łowiczu szlakami zabytków
- Ożywianie skansenu poprzez organizację spotkań mających na celu obcowanie z kulturą ludową
- Integracja pokoleń poprzez wspólne kultywowanie tradycji
- Organizacja konkursu spotkań z fotografią Łowicz - moja mała ojczyzna
- Kontynuacja organizacji cyklicznych spotkań z Tradycją
- Organizacja konkursów związanych z dziedzictwem materialnym i niematerialnym Łowicza
- Organizacja Festiwali w obiektach zabytkowych np. Bazylice Katedralnej, Kościołach i Muzeum

Działanie 3 Rozwój turystyki kulturowej w oparciu o walory kulturowe i historię obszaru

- Kreowanie markowych produktów np. Aleja Gwiazd
- Promocja postaci historycznych związanych z Miastem Łowicz
- Opatentowanie elementów łowickiej twórczości ludowej
- Promocja „Elementarza Twórcy Ludowego” i innych publikacji o Łowiczu
- Poprawa stanu i dostępności zabytków ruchomych w muzeach oraz obiektach Sakralnych

- Działania Centrum Kultury, Turystyki i Promocji Ziemi Łowickiej w celu upowszechniania dziedzictwa kulturowego Miasta Łowicza
- Tworzenie historycznego miasta przyjaznego inwestorom
- Lokowanie instytucji publicznych na Starym Mieście
- Promowanie Łowicza - Stolicy Księstwa Łowickiego
- Łowicz Miasto - lider polityki turystyki kulturowej
- Promowanie muzeum i zasobów dziedzictwa kulturowego Miasta Łowicza
- Promowanie kultury Miasta Łowicza w kraju i za granicą
- Wykorzystanie elementów folkloru Miasta Łowicza w budowaniu specyfiki miasta
- Wspieranie działalności Zespołów Ludowych z Łowicza

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Zabytki w Polsce objęte zostały ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Art. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483 z późn. zm.) brzmi: „

swojego terytorium, zape

i

Zaś w art. 6

ust.1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. czytamy

Polska stwarza warunki upowszechniania i

polskiego, jego trwania

Natomiast art. 86 Konstytucji

Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. wskazuje, że „

siebie jego

Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest wspomniana ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2020 poz. 282) Ustawa określa m.in. przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi. Zgodnie z art. 3 ww. ustawy zabytek to „

. Zabytki dzielą się

na trzy zasadnicze grupy:

zabytki nieruchome – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości;

zabytki ruchome – rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych;

zabytki archeologiczne – zabytki nieruchome, będące powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożone z nawarstwień

kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytki ruchome, będące tym wytworem.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wprowadziła pojęcia ochrony i opieki nad zabytkami. Zgodnie z art. 4 ustawy **ochrona zabytków** polega w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Zgodnie z art. 5 ustawy **opieka nad zabytkiem** sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega w szczególności na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Z art. 6 ustawy wynika, iż ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

- 1) **zabytki nieruchome** będące, w szczególności:
  - a) krajobrazami kulturowymi;
  - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi;
  - c) dziełami architektury i budownictwa;
  - d) dziełami budownictwa obronnego;
  - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi;
  - f) cmentarzami;
  - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni;
  - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 2) **zabytki ruchome** będące, w szczególności:
  - a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej;

- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje;
  - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami;
  - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego;
  - e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. 2019 poz. 1479);
  - f) instrumentami muzycznymi;
  - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi;
  - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) **zabytki archeologiczne** będące w szczególności:
- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa;
  - b) cmentarzyskami;
  - c) kurhanami;
  - d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Zgodnie z art. 7 ustawy, wśród **form ochrony** zabytków wyróżnia się:

- 1) wpis do rejestru zabytków (w tym wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa);
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Dla zabytków znajdujących się na terenie województwa, wojewódzki konserwator zabytków prowadzi **rejestr zabytków**. Zgodnie z art. 9 ust.1 i ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami *do rejestru wpisuje*

wieczystego gruntu

Zgodnie z art. 15 ust. 1 i ust. 2 ustawy „Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w drodze **pomnik historii** zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub

w ust. 1,

Zgodnie z art. 16 ust. 1–1a ustawy „

park kulturowy w celu

z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i w

ch projektu

jednak

Zgodnie z art. 17 ustawy na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

- 1) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;
- 2) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;
- 3) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1 ustawy;
- 3a) zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury;
- 4) składowania lub magazynowania odpadów.

W razie ograniczenia sposobu korzystania z nieruchomości na skutek ustanowienia zakazów i ograniczeń, o których mowa w art. 17 ust. 1, stosuje się odpowiednio przepisy art. 131–134 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz.U. 2019 poz. 1396).

W myśl art. 18 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

i

przestrzennego zagospodarowania kra

j strefy ekonomicznej, analiz

i

celu

Zgodnie z art. 19 ust. 1 ustawy w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, które znajdują się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu, co wynika z art. 20 ustawy. Podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy, zgodnie z art. 21 ustawy, jest ewidencja zabytków.

Zgodnie z art. 22:

Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków;

Wojewódzki Konserwator Zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa;

Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku;

Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków;

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte: zabytki nieruchome wpisane do rejestru, inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków, inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków;

Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych.

Organami ochrony zabytków, zgodnie z art. 89 ustawy, są:

minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów. Zadania publiczne o charakterze ponadgminnym określa ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. 2019 poz. 506). Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt. 9 ww. ustawy zadania własne gminy obejmują sprawy kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Z punktu widzenia niniejszego opracowania istotne jest uwzględnienie innych uregulowań prawnych dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, które znajdują się w wielu obowiązujących ustawach, w tym w:

- ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. 2020 poz. 293),
- ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz.U. 2019 poz. 1186),
- ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz. U. 2019 poz.1396),
- ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. 2020 poz. 55),
- ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz.U. 2020 poz. 65),
- ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz.U. 2020 poz. 194),
- ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz.U. 2019 poz. 668).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w:

- ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz.U. 2019 poz. 917),
- ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. 2019 poz. 1479).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. 2020 poz. 164).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

KRAJOWY PROGRAM OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2019-2022

Dokument stanowi załącznik do uchwały nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. (poz. 808). Głównym celem projektu Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022 jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami, poprzez realizację trzech celów szczegółowych, podzielonych na następujące kierunki działań:

Cel szczegółowy 1: „Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego”

1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym;
2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym;

Cel szczegółowy 2: „Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami”

1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami;
2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego;

Cel szczegółowy 3: „Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa”

1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa i jego wartości;
2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

Cele Miasta Łowicza w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego są spójne z celami na szczeblu krajowym i wpisują się przede wszystkim w cel strategiczny 2 i 3 oraz wzmacniają realizację kierunków działań w nich zawartych.

NARODOWA STRATEGIA ROZWOJU KULTURY NA LATA 2004-2013. UZUPEŁNIENIE NARODOWEJ STRATEGII ROZWOJU KULTURY NA LATA 2004-2020

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 została przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 r., rozwinięta w 2005 roku przez uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020, stanowi główny dokument polityki kulturalnej państwa.

Wyznaczoną w Strategii misją jest „*przenoszona ponad pokoleniami,*

i

W Narodowej Strategii Rozwoju Kultury wyznaczono następujące cele:

- wzrost efektywności zarządzania sferą kultury;
- zmniejszenie dysproporcji regionalnych w rozwoju i dostępie do kultury;
- wzrost udziału kultury w PKB;
- zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków;
- modernizacja i rozbudowa infrastruktury kultury;
- wzrost uczestnictwa w kulturze;
- rozwój szkół artystycznych i zwiększenie liczby godzin edukacji kulturalnej w programach szkolnych;
- efektywna promocja twórczości;
- promocja polskiej kultury za granicą;
- ochrona własności intelektualnej i walka z piractwem;

wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie organizacji działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury;

rozwój przemysłów kultury (kinematografia, media, design, wydawnictwa, fonografia).

Cele uzupełniające realizowane są w ramach pięciu obszarów priorytetowych, którym odpowiadają szczegółowo opisane w Narodowej Strategii Rozwoju Kultury – Narodowe Programy Kultury:

Czytelnictwo i sektor książki

Dziedzictwo kulturowe

Iturowego;

Instytucje artystyczne i promocja twórczości

Szkolnictwo artystyczne i promocja młodych twórców - *NPK Wspie*

i rozwoju

Sztuka współczesna *NPK Znaki Czasu*.

Cele operacyjne na lata 2004-2020 określa 11 programów operacyjnych Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Programy operacyjne stanowią uszczegółowienie i rozszerzenie Narodowych Programów Kultury.

Założenia przedmiotowego Programu wpisują się w misję Strategii oraz cele uzupełniające, w szczególności w cel związany z zachowaniem dziedzictwa kulturowego i aktywną ochroną zabytków.

STRATEGIA ROZWOJU KAPITAŁU SPOŁECZNEGO 2020

Dokument został przyjęty uchwałą nr 61 Rady Ministrów z dnia 26 marca 2013 r. w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020.

Misją Strategii jest „

oraz ic

Głównym celem Strategii jest

gospodarczym Polski. Realizacja celu głównego będzie odbywała się poprzez następujące cele szczegółowe oraz priorytety:

Cel szczegółowy 1 – Kształtowanie postaw sprzyjających kooperacji, kreatywności oraz komunikacji:

Priorytet Strategii 1.1 – Wspieranie edukacji formalnej w zakresie metod nauczania sprzyjających kooperacji, kreatywności i komunikacji oraz rozwijanie demokratycznej kultury szkoły;

Priorytet Strategii 1.2 – Wspieranie edukacji innej niż formalna ukierunkowanej na kooperację, kreatywność i komunikację społeczną;

Cel szczegółowy 2 – Poprawa mechanizmów partycypacji społecznej w wpływu obywateli na życie publiczne:

Priorytet Strategii 2.1 – Wspieranie mechanizmów współpracy instytucji publicznych z obywatelami;

Priorytet Strategii 2.2 – Rozwój i wzmacnianie zorganizowanych form aktywności obywatelskiej;

Priorytet Strategii 2.3 – Wzmocnienie integracji i solidarności społecznej;

Cel szczegółowy 3 – Usprawnienie procesów komunikacji społecznej oraz wymiany wiedzy:

Priorytet Strategii 3.1 – Zwiększanie dostępności informacji i poprawa jakości komunikacji w sferze publicznej;

Priorytet Strategii 3.2 – Wspieranie mediów w kształtowaniu więzi społecznych, kulturowych i demokracji;

Cel szczegółowy 4 – Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego:

Priorytet Strategii 4.1 – Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej;

Priorytet Strategii 4.2 – Wzmocnienie znaczenie kultury w rozwoju społeczno-gospodarczym.

Założenia niniejszego Programu wpisują się w cele i założenia przyjęte w Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020, głównie poprzez realizację celu szczegółowego 4.

4.2. Relacje programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA ŁÓDZKIEGO 2020

Strategia Rozwoju W została przyjęta uchwałą Sejmiku Województwa Łódzkiego nr XXXIII/644/13 z dnia 26 lutego 2013 r., i jest jednym z najważniejszych dokumentów samorządu województwa określającym wizję rozwoju, cele oraz główne działania zmierzające do ich osiągnięcia. Stanowi ona odpowiedź na zmieniającą się sytuację polityczną kraju i warunki społeczno-gospodarcze oraz przestrzenne regionu. Strategia przyjmuje następującą misję regionu łódzkiego: *Prowadzenie zintegrowanej i*

. W celu osiągnięcia tej misji Strategia wyznacza 3 główne filary, w skład których wchodzi następujące cele operacyjne:

Filar 1. Spójność gospodarcza

- Cel operacyjny 1. Zaawansowana gospodarka wiedzy i innowacji,
- Cel operacyjny 2. Nowoczesny kapitał ludzki i rynek pracy,

- Cel operacyjny 3. Zintegrowane środowisko przedsiębiorczości dla rozwoju gospodarki.

Filar 2. Spójność społeczna

- Cel operacyjny 4. Wysoki poziom kapitału społecznego i silne społeczeństwo obywatelskie,
- Cel operacyjny 5. Wysoki standard i dostęp do usług publicznych,
- Cel operacyjny 6. Reintegracja społeczna grup wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym.

Filar 3. Spójność przestrzenna

- Cel operacyjny 7. Wysoka jakość i dostępność infrastruktury transportowej i technicznej,
- Cel operacyjny 8. Wysoka jakość środowiska przyrodniczego,
- Cel operacyjny 9. Zrównoważony system osadniczy.

Założenia zawarte w niniejszym Programie są spójne i wpisują się w priorytety oraz cele określone w *Strategii Rozwoju Województwa Łódzkiego 2020*, przede wszystkim w cele operacyjne 4, 5 oraz 9, w tym: wzmacnianie tożsamości regionalnej i lokalnej opartej na historycznej i kulturowej różnorodności (strategiczny kierunek działań nr 4.2), rozwój usług i poprawa dostępu do sektora kultury, sportu, turystyki i rekreacji (strategiczny kierunek działań nr 5.3) oraz wspieranie procesów rewitalizacji i poprawa ładu przestrzennego (strategiczny kierunek działań 9.2), gdzie bezpośrednio odniesiono się do takich zadań, jak: wspieranie prac konserwatorskich prowadzących do odnowy obiektów i obszarów zabytkowych oraz wykorzystania obiektów zabytkowych na cele kulturalne, społeczne, edukacyjne, turystyczne czy gospodarcze.

Wśród pozytywnych tendencji w zakresie ochrony i kształtowania dziedzictwa kulturowego w Strategii Rozwoju Województwa Łódzkiego wskazano na postępujący proces reaktywacji i wzmacniania wizerunku etnograficznych podregionów kulturowych, w tym m.in. łowickiego, który jest rozpoznawalny w skali kraju i traktowany jako element identyfikacyjny folkloru Polski na arenie międzynarodowej.

Realizacja Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Łowicza na lata 2020-2023 przyczyni się zatem do osiągnięcia celów, jakie wyznaczone zostały w ramach Strategii Rozwoju Województwa Łódzkiego 2020. Odnowa obiektów i obszarów zabytkowych oraz wzmocnienie tożsamości kulturowej mieszkańców Łowicza umożliwi dalsze promowanie dziedzictwa kulturowego obszaru. Należy podkreślić, że folklor łowicki, liczne założenia sakralne w Łowiczu (w tym Bazylika Katedralna – dawna Kolegiata Prymasowska pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny, będąca pomnikiem historii) i skansen w Łowiczu należą do jednych z najcenniejszych zasobów dziedzictwa kulturowego województwa łódzkiego, a ruiny zamku

w Łowiczu związane z najstarszym osadnictwem – do najciekawszych obiektów archeologicznych.

PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA ŁÓDZKIEGO

Przedmiotowy dokument został przyjęty Uchwałą Nr LV/679/18 Sejmiku Województwa Łódzkiego z dnia 28 sierpnia 2018 r. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa stanowi podstawowe narzędzie do kształtowania przez samorząd wojewódzki regionalnej polityki przestrzennej. Wizja rozwoju województwa jest spójna z wizją określoną w Strategii Rozwoju Województwa Łódzkiego 2020 i brzmi: *wizerunkowo, kreatywny i konkurencyjny w skali Kraju i Europy, o*

. Plan określa następujące cele szczegółowe:

- I. Region spójny, o zrównoważonym systemie osadniczym,
- II. Region o wysokiej jakości i dostępności infrastruktury transportowej,
- III. Region o wysokiej jakości i dostępności infrastruktury technicznej,
- IV. Region o wysokiej jakości środowiska przyrodniczego,
- V. Region o dobrze zachowanym dziedzictwie kulturowym,
- VI. Region o wysokiej atrakcyjności turystycznej,
- VII. Region o krajobrazie wysokiej jakości,
- VIII. Region o wysokim poziomie bezpieczeństwa publicznego,
- IX. Region efektywnie wykorzystujący endogeniczny potencjał rozwojowy na rzecz zrównoważonego rozwoju przestrzennego.

Założenia niniejszego Programu są spójne i wpisują się w cele szczegółowe polityki przestrzennej zawarte w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Łódzkiego m.in. przez realizację celu **5. Region o dobrze zachowanym dziedzictwie kulturowym**, w ramach którego opisano kierunki działań powiązane z ochroną i promocją dziedzictwa kulturowego, w tym materialnych i niematerialnych zasobów dziedzictwa kulturowego. Dla osiągnięcia poprawy stanu zachowania dziedzictwa konieczne jest podejmowanie działań o charakterze naprawczym, które zostały przewidziane w niniejszym Programie. Ponadto realizacja obowiązku sporządzania i aktualizacji gminnych programów opieki nad zabytkami została wskazana w Planie jako jedno z działań w ramach monitorowania stanu zachowania i planowania działań na rzecz właściwego utrzymania i przeciwdziałania zagrożeniom dla dziedzictwa kulturowego regionu. Mając powyższe na uwadze, wdrożenie Programu jest spójne z założeniami Planu zagospodarowania przestrzennego województwa.

W Planie zagospodarowania przestrzennego województwa łódzkiego, wśród działań z zakresu zapewnienia ochrony prawnej dziedzictwa kulturowego regionu, uwzględniono m.in.

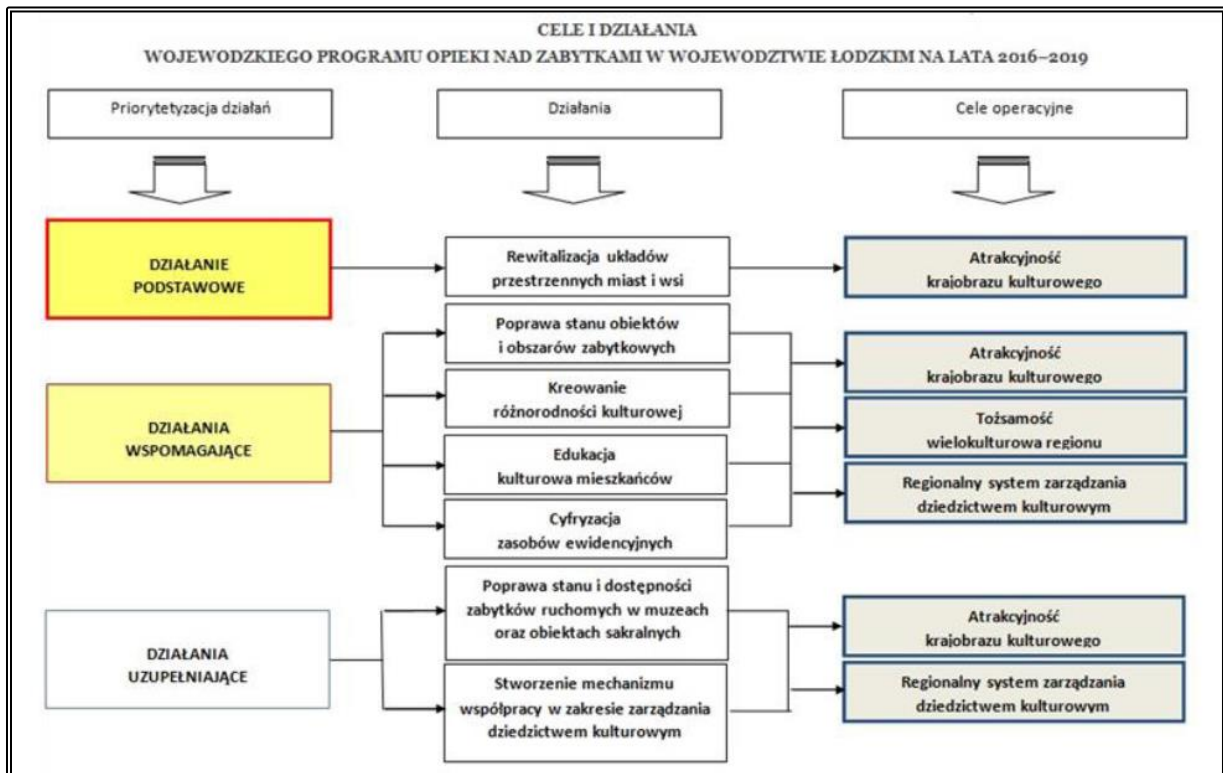
podejmowanie działań na rzecz utrzymania ustanowionych form ochrony dla zabytków, w tym pomników historii – Bazyliki Katedralna p.w. Wniebowzięcia NMP w Łowiczu. Region łowicki został również wymieniony wśród zidentyfikowanych podregionów kulturowych, dla których przewidziano promocję unikatowych i specyficznych form tradycji (procesja Bożego Ciała w Łowiczu, wzornictwo łowickie), a także wspieranie działalności i promocję istniejących skansenów. Łowicz jest ośrodkiem historycznym o randze krajowej, a folklor łowicki uwzględniony został w ramach wzmocnienia turystyki kulturowej. Ponadto dla budowania rozpoznawalnej marki turystycznej poprzez wykorzystanie atrakcji turystycznych i realizację innowacyjnych projektów wpisujących się w nowoczesne trendy rozwoju turystyki wymienia się Procesję Bożego Ciała w Łowiczu oraz Centrum Kultury Turystyki i Promocji Ziemi Łowickiej.

WOJEWÓDZKI PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI W WOJEWÓDZTWIE ŁÓDZKIM NA LATA 2016-2019

Dokument został przyjęty Uchwałą Nr XXV/319/16 Sejmiku Województwa Łódzkiego z dnia 21 czerwca 2016 r. Jego realizacja przyczyni się do poprawy stanu zachowania zabytków i wzmocnienia tożsamości lokalnej i rozwoju społeczeństwa Województwa Łódzkiego. Celem strategicznym i priorytetem rozwojowym regionu łódzkiego pozostaje z poprzednich lat:

Określone w Programie cele i działania ilustruje poniższy rysunek.

Rysunek 1. Cele i działania Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami w Województwie Łódzkim na lata 2016-2019

Źródło: Wojewódzki program opieki nad zabytkami w województwie łódzkim na lata 2016-2019

Świadoma reinterpretacja dziedzictwa jest elementem budowy wspólnej tożsamości i przyczynia się do tworzenia więzi międzyludzkich i zaufania, które ułatwia interakcje oraz współdziałanie, jest kluczowym czynnikiem rozwoju kapitału społecznego. Jedynie zadbane, dobrze eksponowany obiekt jest postrzegany przez społeczeństwo jako wartość. Zabytek pojmowany w ten sposób oddziałuje na stan gospodarki i przyczynia się do rozwoju społeczno-gospodarczego regionu, podnosi jego walory i wzmacnia jego pozycję. Działania zawarte w niniejszym Programie są spójne z kierunkami działań zawartymi w wojewódzkim programie opieki nad zabytkami.

W wojewódzkim programie opieki nad zabytkami wskazano, iż istotą kreowania różnorodności kulturowej województwa łódzkiego jest kształtowanie różnych podregionów kulturowych mających istotny wpływ na charakter rewitalizowanych przestrzeni, do których należy m.in. podregion łowicki. Łączenie wiedzy o Procesji Bożego Ciała w Łowiczu, wpisanej na listę Krajową Listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego z okolicznymi atrakcjami (muzeum, skansen i zrewitalizowany rynek w Łowiczu) to jedno z działań w zakresie promocji wydarzeń kulturalnych, które przyjmuje się jako istotne dla ożywienia tożsamości regionalnej. Do obszaru priorytetowego w Łowiczu należy przede wszystkim unikatowy układ przestrzenny Starego Rynku, którego dominantą jest Bazylika Katedralna, sąsiadująca z zespołem budynków Kurii Biskupiej oraz licznymi zabytkami zabudowy pierzejowej.

STRATEGIA ROZWOJU POWIATU ŁOWICKIEGO 2020

Strategia została przyjęta Uchwałą Nr XVII/105/2016 Rady Powiatu Łowickiego z dnia 29 lutego 2016 r. Wizją Powiatu Łowickiego określoną w Strategii jest:

dziedzictwo kulturowe i lokalne
tradycje oraz miejscem przy W celu realizacji wizji
zostały wyznaczone następujące cele strategiczne oraz służące ich osiągnięciu cele operacyjne:

1. Poprawa stanu infrastruktury technicznej:
  - A. Rozbudowa i poprawa stanu infrastruktury drogowej (w tym okołodrogowej)
  - B. Rozbudowa i poprawa stanu infrastruktury komunikacyjnej
2. Rozwój potencjału społeczno-gospodarczego:
  - A. Wsparcie lokalnej sfery społeczno-gospodarczej (w tym rolnictwa)
  - B. Poprawa jakości oraz infrastruktury służby zdrowia oraz zabezpieczenia społecznego
3. Kompleksowa promocja i współpraca w Powiecie:
  - A. Zintegrowane działania promocyjne
  - B. Tworzenie warunków oraz koordynacja partnerskiej współpracy lokalnych samorządów z przedstawicielami sfery gospodarczej oraz społecznej.

Wdrożenie niniejszego Programu jest spójne z celami określonymi w Strategii Rozwoju Powiatu Łowickiego 2020, w tym przede wszystkim z celem 3 Kompleksowa promocja i współpraca w Programie. Wśród kierunków działań wymieniono m.in.:

- wspieranie lokalnych inicjatyw mieszkańców Powiatu, a także stowarzyszeń i instytucji związanych z ochroną kultury Ziemi Łowickiej i zabytków,
- wspieranie działań edukacyjnych w zakresie kultury,
- podejmowanie inicjatyw, wymiana doświadczeń i działanie w kierunku realizacji wspólnego celu – promocji Ziemi Łowickiej,

Realizacji dokumentów przyczyni się do zachowania walorów kulturowych Powiatu Łowickiego. Wśród najcenniejszych zabytków opisanych w Strategii Rozwoju Powiatu Łowickiego znalazły się obiekty z terenu Miasta Łowicza, w tym: Bazylika Katedralna p.w. Wniebowzięcia NMP i św. Mikołaja, Nowy Rynek w Łowiczu, Muzeum w Łowiczu, ruiny zamku arcybiskupów, prymasów Polski.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie Miasta Łowicza (analiza dokumentów programowych miasta)

STRATEGIA ROZWOJU MIASTA ŁOWICZA 2015-2023

Strategia Rozwoju Miasta Łowicza została przyjęta Uchwałą nr XIII/91/2015 Rady Miejskiej w Łowiczu z dnia 24 września 2015 r. Misją Miasta sformułowaną w Strategii jest:

tradycje i dziedzictwo Realizacja Strategii Rozwoju Miasta opiera się na następujących celach strategicznych:

- I. Zdynamiczowanie rozwoju gospodarczego miasta w celu zwiększenia zamożności i efektywnego zwalczania bezrobocia,
- II. Podniesienie poziomu jakości życia,
- III. Poprawa wyposażenia infrastrukturalnego miasta.

Program Opieki nad Zabytkami Miasta Łowicza jest spójny ze Strategią Rozwoju Miasta Łowicza 2015-2023. Wpisuje się on w jej cel strategiczny: **I. Zdynamiczowanie rozwoju gospodarczego miasta w celu zwiększenia zamożności i efektywnego zwalczania bezrobocia**, w skład którego wchodzi program strategiczny: Tworzenie warunków do rozwoju turystyki. Działania, które zostaną zrealizowane w ramach ww. celu przyczynią się do poprawy sytuacji kulturowej na terenie Miasta, podniosą walory funkcjonalne i estetyczne zabytkowego Śródmieścia, co wpłynie na zwiększenie atrakcyjności Miasta pod względem turystycznym. Ponadto w Strategii Rozwoju Miasta w ramach celu: **III. Poprawa wyposażenia infrastrukturalnego miasta**, uwzględniono program strategiczny: Zwiększenie dostępności

komunikacyjnej, gdzie jednym z zadań jest Poprawa jakości dróg lokalnych, w tym modernizacja zabytkowej części miasta.

ZINTEGROWANY PROGRAM REWITALIZACJI MIASTA ŁOWICZ

Dokument został przyjęty Uchwałą nr XVI/111/2015 Rady Miejskiej w Łowiczu z dnia 16 listopada 2015 r. (zmienioną Uchwałą nr XIX/131/2016 Rady Miejskiej w Łowiczu z dnia 26 stycznia 2016 roku w sprawie zmiany uchwały Nr XVI/111/2015 Rady Miejskiej w Łowiczu z dnia 16 listopada 2015 roku w sprawie przyjęcia „Zintegrowanego Programu Rewitalizacji Miasta Łowicza”).

W ramach Zintegrowanego Programu Rewitalizacji Miasta dokonano analizy zasobów i walorów dziedzictwa kulturowego Łowicza. Wśród mocnych stron wskazano na bogatą historię obszaru, w tym zachowaną kulturę niematerialną (folklor i tradycje regionu). Na terenie Miasta występuje cenny dla dziedzictwa kulturowego układ przestrzenny, bardzo duża liczba obiektów zabytkowych, które charakteryzują się wysoką wartością historyczną i kulturową. Pomimo licznych mocnych stron, część zabytków wymaga przeprowadzenia prac remontowych i konserwatorskich, ze względu na zły stan techniczny czy zaniedbania. W celu pełnego wykorzystania zasobów kulturowych, niezbędna jest kompleksowa rewitalizacja na terenie Miasta z uwzględnieniem działań na rzecz lokalnej społeczności. W Zintegrowanym Programie Rewitalizacji wskazano m.in. na potrzebę kontynuacji rozpoczętego w latach wcześniejszych procesu rewitalizacji, ochronę i rewaloryzację oraz rozwój turystyki kulturowej w oparciu o cenne zabytki. Szansą rozwoju i zachowania tradycji jest także kreowanie produktów i imprez o charakterze kulturowym, współpraca z podmiotami zewnętrznymi czy edukacja mieszkańców.

Założenia Zintegrowanego Programu Rewitalizacji wpływają na zachowanie dziedzictwa kulturowego Miasta, co jest spójne z założeniami niniejszego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Łowicza na lata 2020-2023.

STUDIUM UWARUNKOWAŃ I KIERUNKÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO MIASTA ŁOWICZA

Uchwałą Nr LXIII/444/2018 Rady Miejskiej w Łowiczu z dnia 27 września 2018 r. przyjęto aktualizację studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Łowicza (dalej Studium).

Dokument określa kierunki działań w zakresie funkcji społecznych, mieszkaniowych, gospodarczych, kulturowych, a także w zakresie rozwoju systemu ochrony przyrody i kształtowania zieleni.

Celem generalnym określonym w dokumencie jest: *miastem atrakcyjnym do inwestowania i przyjaznym dla* . Studium wyznacza następujące cele strategiczne rozwoju miasta:

- I. Zdynamiczowanie rozwoju gospodarczego miasta w celu zwiększenia zamożności i efektywnego zwalczania bezrobocia,
- II. Podniesienie poziomu jakości życia,
- III. Poprawa wyposażenia infrastrukturalnego miasta.

Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej podlegają uszczegółowieniu w ustaleniach planu miejscowego, a szczególnie w zakresie:

- 1) warunków zagospodarowania w strefie ekspozycji obiektów chronionych oraz w strefie ścisłej ochrony konserwatorskiej, w których wymagane jest wprowadzenie w planach miejscowych, obowiązujących ustaleń określających:
  - a) zachowanie warunków ekspozycji obiektu zabytkowego wzdłuż głównych osi kompozycyjnych w tym: dróg wjazdowych, alei i linii widokowych,
  - b) warunki architektoniczne wykluczające dominanty konkurujące z obiektami sakralnymi, jak masztów, kominów, słupów lub kubatur przewyższających 3/4 wysokości obiektów zabytkowych;
- 2) warunków zagospodarowania na terenach cmentarzy i parków oraz w strefie ścisłej ochrony konserwatorskiej, dla których wymagane jest wprowadzenie warunków dotyczących:
  - a) zachowania warunków właściwej ekspozycji od strony terenów przyległych,
  - b) ograniczenia zabudowy w strefach ekspozycji,
  - c) ochrona drzewostanu w tym, w szczególności systemu korzeniowego.
- 3) warunków zachowania pomników i tablic upamiętniających szczególne wydarzenia, pozostające w pamięci historycznej miasta.

Na obszarach występowania stanowisk archeologicznych i wokół tych obszarów przyjmuje się poniższe zasady mające na celu ochronę pozostałości pradziejowych:

- a) w obszarze występowania stanowiska archeologicznego, realizację robót ziemnych, związanych z dokonywaniem zmian charakteru dotychczasowej działalności na stanowisku archeologicznym regulują przepisy odrębne,
- b) w strefie ochrony archeologicznej, w przypadku robót ziemnych, związanych z dokonywaniem zmian charakteru dotychczasowej działalności na terenie strefy, nakazuje się przeprowadzenie badań archeologicznych w formie nadzoru,

- c) wprowadzenie obszarów ochrony w otoczeniu stanowisk archeologicznych do treści planów miejscowych wymaga uwzględnienia przepisów odrębnych wskazujących na konieczność wprowadzenia nadzoru archeologicznego,
- d) obszar strefy ścisłej ochrony konserwatorskiej traktuje się jako strefę ochrony stanowisk archeologicznych.

Założenia Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Łowicza uwzględniają uwarunkowania określone w Studium.

PLAN OCHRONY ZABYTKÓW NA WYPADEK KONFLIKTU ZBROJNEGO I SYTUACJI KRYZYSOWYCH DLA GMINY MIASTO ŁOWICZ

Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (dalej określany jako Plan ochrony) został opracowany z uwzględnieniem zagrożeń właściwych dla okresu pokoju, jak również tych, których występowanie dotyczy wyłącznie działań wojennych lub konfliktu zbrojnego.

Wśród istotnych zagrożeń wskazano na:

- zagrożenie pożarem,
- powodzie, ulewy, podtopienia oraz zalania powstałe z innych przyczyn,
- zagrożenie wicherą,
- zagrożenia z powodu katastrofy budowlanej, technicznej i chemicznej,
- zagrożenie demonstracjami i rozruchami ulicznymi,
- zagrożenie rabunkiem i atakami wandalizmu,
- zagrożenie atakiem terrorystycznym,
- zagrożenie konfliktem zbrojnym.

Zgodnie z Planem ochrony działania zabezpieczające powinny być ukierunkowane pod kątem:

1. Ochrony wszelkich systemów łączności /zarówno łączności radiowej, przewodowej jak i bezprzewodowej, których brak będzie powodować utrudnienia w kierowaniu akcją ochrony i ratowania zabytków.
2. Zabezpieczenia istniejącej na terenie miasta infrastruktury technicznej – elektroenergetycznej i wodociągowej. Brak działań w tym zakresie może w konsekwencji doprowadzić do powstawania pożarów (w wyniku zwarcia w instalacji, używanie zastępczego oświetlenia itp.) i utrudnień w prowadzeniu akcji gaśniczych. Przerwy w dostawach prądu będą powodować utratę skuteczności działania systemów zabezpieczających (systemy alarmowe i monitorujące), co w rezultacie może skutkować mnożeniem aktów grabieży.

3. Wprowadzenia odpowiedniego nadzoru nad obiektami zabytkowymi w przypadku zaistnienia negatywnego oddziaływania psychologicznego na ludność miasta, np. w przypadkach niszczenia obiektów, głównie administracyjnych i sakralnych.
4. Intensyfikowania działań zapobiegających dezinformacji systemu zarządzania i kierowania miastem.
5. Intensyfikacji prac zmierzających do właściwego zabezpieczenia zabytków pod względem ochrony przeciwpożarowej (umieszczenie na terenie posesji hydrantów).
6. Prowadzenia stałej konserwacji i utrzymania należytej dbałości o sieć elektroenergetyczną i instalację elektryczną wewnątrz obiektów.
7. Stałej dbałości i kontroli sieci wodno-kanalizacyjnej.
8. Zabezpieczenia odpowiednich sił i środków (sprzęt ciężki), niezbędnych do usuwania skutków możliwych katastrof budowlanych (m.in. udrażnianie ciągów komunikacyjnych).

Za organizację, koordynację współdziałania oraz kierowanie pracami przygotowawczymi w zakresie ochrony zabytków, na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, są odpowiedzialni, działający w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, Kierownicy jednostek organizacyjnych posiadających zabytki lub upoważnieni przez nich pracownicy. W przypadku wystąpienia strat i szkód w zabytkach są oni zobowiązani do zabezpieczenia zabytków przed dalszą destrukcją po ustąpieniu zagrożenia, dokumentowania zdarzeń, strat i podjętych działań poprzez filmowanie, fotografowanie, opisy, itp., informowania właściwych organów administracji publicznej, w szczególności Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz organy założycielskie o stratach, podjętych działaniach, potrzebach pomocy oraz wykonania ekspertyzy konserwatorskiej.

W Planie ochrony znajduje się wykaz zabytków nieruchomych podlegających zabezpieczeniu w razie sytuacji kryzysowych lub na wypadek konfliktu zbrojnego, w ramach którego określono m.in. elementy obiektów podlegające zabezpieczeniu i proponowane sposoby zabezpieczenia, a także wykaz jednostek organizacyjnych chroniących zabytki ruchome, które podlegają ochronie na miejscu przez użytkowników i właścicieli każdego z poszczególnych obiektów. Plan ochrony uwzględnia także sposoby dokumentowania działań ratowniczych i informowania o stratach, szkodach i potrzebach w zakresie ich likwidacji.

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Miasta Łowicza

5.2.1. Zarys historii obszaru Miasta

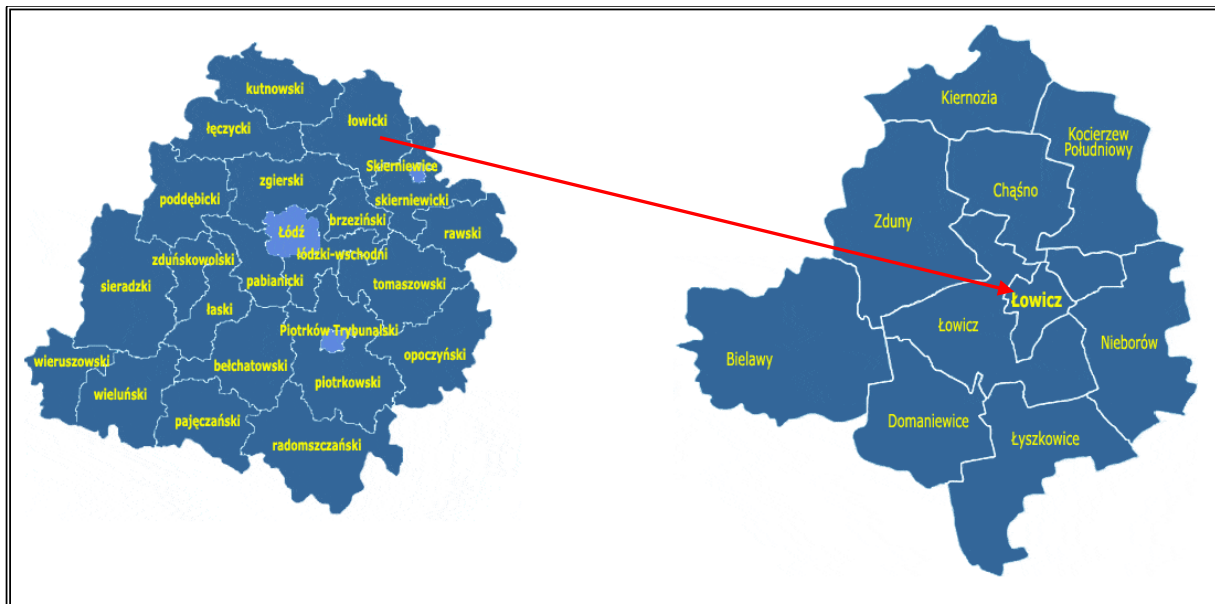
Miasto Łowicz położone jest w północno-wschodniej części województwa łódzkiego, w powiecie łowickim nad rzeką Bzurą. Ze względu na położenie między Łodzią a Warszawą i w pobliżu ważnych szlaków komunikacyjnych, Miasto posiada doskonałe możliwości rozwoju.

Leży ono na styku Równiny Kutnowskiej oraz Równiny Łowicko-Błońskiej (makroregion Nizina Środkowomazowiecka).

Pod względem etnograficznym Miasto znajduje się i jest stolicą Ziemi Łowickiej, która należy do Mazowsza. Teren ten zamieszkuje grupa etnograficzna zwana Księżakami, posługująca się gwarą łowicką. Miasto podzielone jest na 10 osiedli, będących statutowymi jednostkami pomocniczymi Łowicza. Są to:

- Osiedle „Korabka”
- Osiedle „Stare Miasto”
- Osiedle „Zatorze”
- Osiedle „Stefana Starzyńskiego”
- Osiedle „Nowe Miasto”
- Osiedle „Przedmieście”
- Osiedle „Kostka”
- Osiedle „Bratkowice”
- Osiedle „Górki”
- Osiedle „Henryka Dąbrowskiego”

Rysunek 2. Położenie Miasta Łowicza na tle powiatu łowickiego i województwa łódzkiego

Źródło: www.gminy.pl

Historia Łowicza sięga XII wieku, kiedy książęta mazowieccy wzniesli tu gród warowny. Przy grodzie powstała osada zwana „Łowiskiem”, od łowienia ryb w pobliskich rozlewiskach Bzury i od łowów w okolicznych lasach.

Pierwsza wzmianka o Łowiczu pojawiła się w bulli papieskiej papieża Innocentego II z 7 lipca 1136 r. zatwierdzającej prawo arcybiskupów gnieźnieńskich do dóbr łowickich. Łowicz

figurował w niej jako wieś przy skrzyżowaniu ważnych średniowiecznych szlaków handlowych, łączących Gdańsk z Morzem Czarnym oraz Wilno z Gnieznem, Poznaniem i resztą Europy. Nadanie praw miejskich Łowiczowi nastąpiło prawdopodobnie przed 1298 r., gdyż wtedy Łowicz po raz pierwszy określono mianem miasta.

Miasto nad Bzurą od początku swego istnienia związane było z arcybiskupami gnieźnieńskimi. Ze względu jednak na swoje położenie, Łowicz stał się miejscem konfliktu arcybiskupów gnieźnieńskich z książętami mazowieckimi. Doszło nawet do najazdu na kasztelanię łowicką przez księcia Mazowsza Siemowita III.

W połowie XIV w., arcybiskup Jarosław Skotnicki w miejsce drewnianego grodu wznosił nad rzeką okazały zamek gotycki, mający służyć za rezydencje dla arcybiskupów. Miasto rozwijało się dookoła dwóch ośrodków: wspomnianego zamku oraz wokół przeprawy przez Bzurę, gdzie powstało przedmieście Kaczew. Łowicz nigdy nie był otoczony murem obronnym, co sprzyjało swobodnemu rozwojowi terytorialnemu.

W 1433 r. arcybiskup Wojciech Jastrzębiec erygował parafialny kościół pw. Wniebowzięcia NMP i św. Mikołaja do rangi kolegiaty oraz ufundował przy niej kapitułę kanoniczną. Powoływane przez jego następców kolejne instytucje, osiedlające się zakony i zgromadzenia zakonne, uczyniły z Łowicza ośrodek kształcenia duchownych dla potrzeb administracji kościelnej całej archidiecezji gnieźnieńskiej. Miasto otrzymywało liczne przywileje od królów i arcybiskupów, dzięki czemu sukcesywnie się rozwijało. O randze Miasta świadczy fakt, że od 1572 r. rezydował tu prymas Polski, który w czasie bezkrólewia pełnił funkcję regenta. Łowicz był wówczas nieformalną stolicą Rzeczypospolitej Obojga Narodów.

Do połowy XVII w. trwał rozwój Miasta. Łowicz stał się ośrodkiem myśli humanistycznej, powstawały tu wybitne i znakomite dzieła architektoniczne. Do rezydencji prymasa na zamku łowickim zjeżdżali królowie polscy i przedstawiciele obcych państw. W okresie bezkrólewia, gdy prymas pełnił funkcje głowy państwa, w Łowiczu podejmowane były najważniejsze decyzje polityczne.

Złoty wiek Łowicza przerwał potop szwedzki. Miasto w czasie okupacji doświadczyło licznych pożarów i grabieży. Zniszczeniu uległ zamek oraz znaczna część zabudowy miejskiej. Mimo późniejszych starań prymasów Polski w odbudowie Łowicza, Miasto już nigdy nie odzyskało swojej świetności, a jego pozycja spadła do rangi miasteczka. W 1793 r., po II rozbiórce Polski, Łowicz znalazł się pod zaborem pruskim, co położyło kres rządów arcybiskupów.

Niewielkie ożywienie gospodarcze w regionie nastąpiło w czasach Królestwa Polskiego, po burzliwym okresie napoleońskim. W Łowiczu powstały nowe budowle, przywrócono także jarmarki. W 1819 r. Miasto zyskało prawa miasta wojewódzkiego, stając się stolicą obwodu sochaczewskiego. Dekretem z 1820 r. car Aleksander I dobra łowickie prymasów nadał

w wieczyste użytkowanie swemu bratu, Wielkiemu Księżciu Konstantemu, a jego żonie, Joannie Grudzińskiej przyznał tytuł Księżnej Łowickiej. W 1838 r. ziemie Księstwa Łowickiego stały się dobrami osobistymi carów.

Ważnym wydarzeniem w dziejach Łowicza było uruchomienie w 1845 r. linii kolejowej z Warszawy przez Skierniewice. W 1849 r. utworzono powiat łowicki, którego granice odpowiadały współczesnemu podziałowi administracyjnemu. Konsekwencją przemian społeczno-gospodarczych w drugiej połowie XIX w. był prawie dwukrotny wzrost liczby mieszkańców Miasta i zmiany w strukturze narodowościowej.

Do wybuchu I wojny światowej powstały instytucje i stowarzyszenia, które oddziaływały na życie społeczne całego regionu łowickiego. W 1907 r. działalność rozpoczęło Muzeum Starożytności i Pamiątek Historycznych, a rok później wystawa rękodzielnicza dała początek utworzonemu Muzeum Ziemi Łowickiej. Od 1911 r. zaczęło ukazywać się pierwsze regularne pismo - tygodnik „Łowiczanie”. Duży postęp w dziedzinie gospodarki komunalnej oraz w kulturze i oświacie nastąpił w okresie międzywojennym. Znacznie gorzej przedstawiała się sfera przemysłowania, budownictwa mieszkaniowego i ochrony zdrowia. Brak czynnika dynamizującego rozwój Miasta, jakim mógłby być w tym okresie przemysł, sprawił, że pozostawało ono niewielkim ośrodkiem zajmującym się głównie obsługą rolnictwa dla okolicznych gmin.

W przeciwieństwie do I, II wojna światowa przyniosła wiele zniszczeń. Łowicz pełnił kluczową pozycję strategiczną podczas bitwy nad Bzurą. Miasto przez 6 lat zajmowały wojska niemieckie. Terror okupanta sprawił, iż zrodził się przeciwko niemu opór, a na terenie Łowicza w działalności konspiracyjnej przewodziła Armia Krajowa, organizując zbrojne akcje dywersyjne i sabotażowe, komplety tajnego nauczania oraz pomoc materialną dla ludności. Kres okupacji niemieckiej położyło wkroczenie do Miasta Rosjan 17 stycznia 1945 r.

W wyniku wojny, w latach 1939 – 1945 liczba ludności w Łowiczu zmniejszyła się o 35% w stosunku do okresu przedwojennego.

Zakończenie II wojny światowej dało szansę na ponowny rozkwit Miasta. Zmiany dotyczyły głównie sfery społeczno-gospodarczej, a Łowicz przekształcał się stopniowo z ośrodka o charakterze rolniczo-rzemieślniczym w centrum przemysłowo-rolne i handlowe. Na postępującą urbanizację Miasta wpłynęło powstanie nowych zakładów oraz napływ ludności ze wsi. Łowicz postrzegany był również jako ośrodek nauki i kultury. Ważnym wydarzeniem było ustanowienie Łowicza bullą papieża Jana Pawła II „Totus Tuus Poloniae Populus” z 25 marca 1992 r. stolicą nowo utworzonej diecezji łowickiej dla 21 dekanatów. Patronami diecezji łowickiej są: św. Wiktoria - dziewica i męczennica, czczona 11 listopada oraz bł. Honorat Koźmiński, kapłan - czczony 13 października. Obok otwartego we wrześniu 1992 r.

Wyższego Seminarium Duchownego, w 1993 r. w Mieście powstała kolejna uczelnia – Mazowiecka Wyższa Szkoła Humanistyczno-Pedagogiczna.

Do 1975 r. Łowicz należał do województwa łódzkiego, posiadając status siedziby władz powiatowych, natomiast w latach 1975 - 1998 wszedł w granice województwa skierniewickiego. Po reformie administracyjnej państwa w 1999 r., Łowicz ponownie znalazł się w województwie łódzkim.

W ciągu ostatnich lat nastąpiła istotna zmiana w wyglądzie Miasta, m.in. dzięki poprawie jego infrastruktury, umożliwiając tym samym rozwój budownictwa mieszkalnego, jak również rozwój podmiotów gospodarczych.

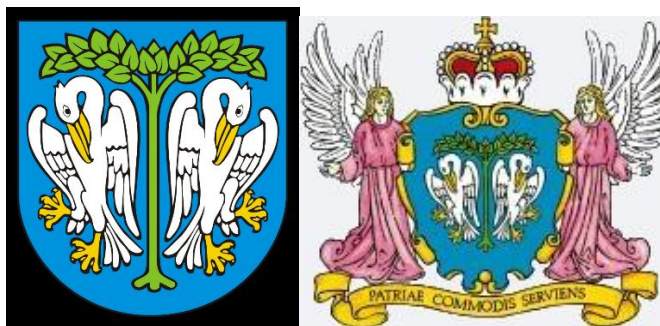
ZNAKI I SYMBOLE

Od 1995 r. Łowicz posiada unikalny w skali kraju zespół znaków samorządowych.

W herbie Miasta znajdują się dwa białe pelikany na błękitnym tle, które są zwrócone do siebie grzbietami ze złotymi dziobami skierowanymi ku pierścionom i rozdzielone „drzewem życia”.

Ponadto Miasto posiada tzw. Herb Wielki, który przedstawia kartusz herbowy z godłem herbu Miasta Łowicza zwanego Herbem Małym, zwieńczony mitrą księżęcą, trzymany przez postacie dwóch aniołów. U dołu znajduje się wstęga z dewizą o brzmieniu: Patriae Commodis Serviens (Być Ojczyźnie Pożytecznym).

Rysunek 3. Herb Mały i Herb Wielki Miasta Łowicza

Źródło: <http://www.lowiczturystyczny.eu>

Flagę Miasta Łowicza stanowi prostokąt barwy błękitnej o stosunku wysokości do długości, jak 5:8. Centralnie umieszczone jest godło herbu Miasta Łowicza, stosunek wysokości godła do wysokości flagi, jak 4:5. Flagą Wielką Miasta Łowicza jest flaga o wymiarach 150 x 240 cm, która podnoszona jest wyłącznie na maszcie nad ratuszem.

Rysunek 4. Flaga Miasta Łowicza

Źródło: <http://www.lowiczturystyczny.eu>

Znaki Miasta Łowicza są symbolem tożsamości lokalnej społeczności. Jako zewnętrzne znaki reprezentacyjne jednostki samorządu terytorialnego, herb i flaga, stanowią jej własność i mogą być używane tylko w kształcie, proporcjach, kolorach w celach reprezentacyjnych i do oznaczenia własności samorządowej, zgodnych ze wzorami przyjętymi w drodze uchwały i Statucie Miasta Łowicza. Rada Miejska w Łowiczu Uchwałą Nr XXXII/295/2001 z dnia 24 maja 2001 roku ustaliła zasady używania i okoliczności używania Znaków Miasta Łowicza.

Herb i flaga mogą być wykorzystywane jedynie w sposób zapewniający im należyłą cześć i szacunek. Herb może być używany: na uroczystościach państwowych, samorządowych oraz podczas innych wydarzeń o charakterze politycznym, społecznym, gospodarczym i religijnym pod warunkiem uzyskania zgody, chyba że organizatorem jest Gmina Miasto Łowicz.

Do symboli Miasta należy także Chorągiew Miasta Łowicza, Laska Przewodniczącego Rady Miejskiej w Łowiczu oraz Łańcuch Burmistrza.

Chorągiew Miasta Łowicza składa się z płata, główicy, drzewca i szarfy. Płat chorągwi w kształcie kwadratu o boku 100 cm wykonany jest dwustronnie z tkaniny, umocowany do drzewca, a pozostałe boki obszyte są frędzlą złotą. Na stronie głównej płata barwy jasnobłękitnej, rozwiniętej w prawo od drzewca, umieszczony jest Herb Wielki Miasta Łowicza, nad nim znajduje się napis o treści: MIASTO ŁOWICZ, haftowany srebrem. Na stronie odwrotnej płata barwy karmazynu polskiego, rozwiniętej w lewo od drzewca, umieszczony jest biały orzeł zwrócony w prawo bez korony, z rozłożonymi i wzniesionymi lekko ku górze skrzydłami, rozłożonymi łapami i wydatnym ogonem, haftowany srebrem, w tle głowy orła korona królewska zamknięta pięcioma fleuronami, zwieńczona jabłkiem i krzyżem kawalerskim polskim, poniżej korony regalia - berło królewskie i miecz, umieszczone na poduszce. Dziób i szpony orła oraz korona i regalia są złote. Pod orłem znajduje się wstęga z dewizą Miasta Łowicza o brzmieniu: Patriae Commodis Serviens, ze złotym liternictwem. Głowica Chorągwi

składa się z tulei i zwieńczenia w postaci herbu Łowicza zwanego Herbem Małym w półwieńcu z coroną muralis, drzewce są dwudzielne, łączone tuleją z białego metalu na wysokości dolnego brzegu płata. Na górnym końcu drzewca osadzona jest głowica, na dolnym zaś stopka z białego metalu. Na drzewcu umieszczone zostały gwoździe pamiątkowe. Szarfa chorągwi o barwach Rzeczypospolitej zawiązana jest w kokardę umieszczoną poniżej głowicy na drzewcu, po głównej stronie płata. Jej obydwie wolne końce dochodzą do dolnego brzegu płata i obszyte są frędzlą złotą, taką jak płat chorągwi.

Rysunek 5. Chorągiew Miasta Łowicza

Źródło: <http://www.łowiczturystyczny.eu>

Laska Przewodniczącego Rady Miejskiej w Łowiczu wykonana jest z toczonego drzewca o długości 165 cm, składa się z głowicy, trzonu i stopki. Głowicę laski w kształcie odwróconego stożka, wykonaną z białego metalu oksydowanego wieńczy stylizowana corona muralis; na górnej powierzchni głowicy widnieje znak Miasta Łowicza, dwa pelikany i drzewo życia między nimi. Na otoku znajduje się napis: Sigillum Civitatis Loviciensis, na bocznej powierzchni stożka umieszczono trzy znaki: herb Rzeczypospolitej Polskiej, herb Miasta Łowicza zwany Herbem Małym i historyczny herb Mazowska, pokryte emalią o stosownych barwach. Górna część trzonu o długości 15 cm jest kanelowana ze spiralnie owijającą laskę wstęgą z dewizą miasta, a między zwojami wstęgi znajduje się ornament roślinny. Poniżej strefy kanelowanej jest strefa uchwytu ograniczona obręczami z białego metalu. Część trzonu poniżej strefy uchwytu o długości 40 cm zawiera dwie gładkie, spiralnie ułożone wstęgi o przeciwnym kierunku

zwojów. Dolna część trzonu długości 75 cm jest gładka zakończona stopką wykonaną z białego metalu, długość stopki to 10 cm.

Rysunek 6. Laska Przewodniczącego Rady Miejskiej w Łowiczu

Źródło: <http://www.lowiczturystyczny.eu>

Łańcuch Burmistrza wykonany jest z białego metalu, częściowo oksydowany. Składa się z ogniów w postaci stylizowanych kluczy Miasta, częściowo złożonych oraz herbu Miasta Łowicza zwanego Herbem Małym. Herb znajdujący się w połowie długości łańcucha, umieszczony jest w półwieńcu i zwieńczony mitrą książęcą. Herb pokryty jest emalią o stosownych barwach, mitra książęca jest złożona, a czapka mitry barwy czerwonej. Na prawo i lewo od herbu krytego emalią znajdują się po trzy mniejsze herby w półwieńcach zwieńczone coroną muralis, które są oksydowane.

Rysunek 7. Łańcuch Burmistrza Miasta Łowicza

Źródło: <http://www.lowiczturystyczny.eu>

5.2.2. Krajobraz kulturowy

Środowisko kulturowe Miasta determinowane jest występowaniem na jego terenie: zabytków archeologicznych, zabytków architektury, założeń parkowych oraz wartości niematerialnych, do których zaliczyć można krajobraz oraz kulturę ludową. Warto podkreślić, że zachowane zasoby dziedzictwa kulturowego Miasta stanowią wartości podlegające ochronie prawnej i pozwalają tym samym na wyodrębnienie obszarów o istotnych walorach środowiska kulturowego. Ochrona dóbr kultury materialnej i niematerialnej jest celem polityki przestrzennej, a kształtowanie środowiska kulturowego wpływa na rozwój pozostałych dziedzin regionu, takich, jak: turystyka, rekreacja, osadnictwo czy leśnictwo.

Miasto Łowicz posiada liczne walory kulturowe i historyczne. Na terenie Miasta zachowały się liczne zabytki i dzieła architektury, co czyni je jednym z najcenniejszych zespołów architektoniczno-urbanistycznych w regionie. Do najważniejszych zabytków, ze względu na charakter Miasta w przeszłości, można zaliczyć liczne kościoły i budynki sakralne, a także ratusz oraz gmach pomisjonarski. Na uwagę zasługuje również nietypowy układ urbanistyczny Miasta wywodzący się z położenia wzdłuż Bzury oraz pozostałości po zamku wzniesionym przez arcybiskupa Jarosława Bogorię ze Skotnik.

Łowicz posiada bardzo bogate dziedzictwo kultury niematerialnej. Region ten wyróżnia się własną kulturą, która od wieków jest związana z Mazowszem. Już od czasów średniowiecza,

z powodu wielu naturalnych przeszkód takich jak rzeki, bagna, puszcze i lasy, które nie sprzyjały przemieszczaniu się ludności oraz historycznym podziałom politycznym i administracyjnym, okolice Łowicza zaczęły odróżniać się od ziem sąsiadujących. Wytworzyła się wtedy własna kultura ludowa m.in. język, zwyczaje, strój, budownictwo, a także liczne legendy o pochodzeniu nazwy Miasta czy o herbie miejskim.

Na terenie Miasta znajduje się kilka ośrodków kulturowych, których główną działalnością jest pielęgnowanie i rozpowszechnianie tradycji i kultury łowickiej oraz promocja turystyczna Miasta w kraju i za granicą.

Organizatorem i współorganizatorem szeregu imprez kulturalnych w Łowiczu jest przede wszystkim **Łowicki Ośrodek Kultury**, będący samorządową instytucją kultury. Pracownicy Ośrodka dbają o to, aby był on miejscem otwartym, żywym i inspirującym społeczność lokalną do działania, a także miejscem, w którym można realizować swoje pasje i zainteresowania. Ośrodek bierze czynny udział w organizowaniu koncertów muzycznych, występów estradowych, spotkań autorskich, wystaw, konkursów. Ponadto prowadzi edukację teatralną, filmową i warsztatową, a także wydaje publikacje regionalne. Łowicki Ośrodek Kultury jest beneficjentem programu „Dom Kultury+” pilotowanego przez Narodowe Centrum Kultury.

Do stałego kalendarza imprez kulturalnych Łowicza wpisane są m.in.: Łowickie Kolędowanie, Mały OCH!, OCH! Film Festiwal, Prezentacje Ludowe – Boże Ciało, Dni Łowicza, Turbowakacje, Międzynarodowy Festiwal Organowy „Johann Sebastian Bach”, Festiwal „Kolory Polski”, Festiwal Dobrej Żywności „Księżackie Jadło”, Festiwal Tipes Topes.

W ramach Łowickiego Ośrodka Kultury działają:

Dziecięco – Młodzieżowy Zespół Ludowy „Koderki”,

Łowicka Orkiestra Kameralna,

Koło Plastyczne „Akwarelki”,

Koło Plastyczne „Impress”,

Studio Piosenki ŁOK,

Zespoły rockowe: C Cztery, Sickroom, Dzień Zapłaty, Infernal Bizarre, Nothing of similar, Univalent,

Dyskusyjny Klub Filmowy „Bez Nazwy”.

Dziecięco – Młodzieżowy Zespół Ludowy „Koderki” powstał w 1960 r., a nazwę „Koderki” przybrał w 1985 r., która pochodzi od „kodry” – prostokątnej, kolorowej, kwiatowej lub tematycznej wycinanki łowickiej. Zespół prezentuje zwyczaje ludowe: „Gaik”, „Chodzenie z kogutkiem” w pięknej i kolorowej oprawie oryginalnych strojów łowickich, a także suity łowickie, krakowskie i śląskie oraz tańce Beskidu Śląskiego.

Rysunek 8. Dziecięco – Młodzieżowy Zespół Ludowy „Koderki”

Źródło: <https://lok.art.pl/galeria/>

Łowicka Orkiestra Kameralna powstała w 2001 r., a jej ideą była chęć wspólnego muzykowania oraz inne spojrzenie na kulturę muzyczną Łowicza.

Rysunek 9. Łowicka Orkiestra Kameralna

Źródło: <https://lok.art.pl/lowicka-orkiestra-kameralna/>

Koła Plastyczne „Akwarelki” oraz „Impress” prowadzone są przez artystów plastyków. Koło „Akwarelki” skierowane jest do młodszej grupy – dzieci ze szkół podstawowych, a do koła „Impress” uczestniczy młodzież ze szkół średnich.

Studio Piosenki ŁOK prowadzone jest przez wykwalifikowanego instruktora muzyki. Na warsztatach wokalnych zainteresowani mogą doskonalić i rozwijać swoje umiejętności.

Zespoły rockowe – na dziedzińcu Łowickiego Ośrodka Kultury, w tzw. Próbnicy, swoje próby odbywają zespoły rockowe. Zlokalizowany jest tam też Klub Hop Kultura, który skupia środowisko muzyczne Łowicza.

Dyskusyjny Klub Filmowy „BEZ NAZWY” (dalej DKF) powstał w 1996 r. i zaprasza wszystkich amatorów dobrego kina na spotkania z X Muzą.

Projekt edukacji filmowej „X muza – historia filmu” to zajęcia edukacyjne skierowane do uczniów szkół średnich oraz seniorów, które mają na celu umożliwienie spotkania z filmem w sposób rozumiejący, co bezpośrednio wpływa na rozwój ich wrażliwości i przygotowanie do w pełni samodzielnego i świadomego obcowania z kulturą obrazu. Proponowany repertuar DKF to starannie wybrane tytuły z bieżącej oferty dystrybutorów, zwłaszcza filmy kina europejskiego cechujące się wysokimi walorami artystycznymi.

Dzieci mogą uczestniczyć również w dodatkowych zajęciach z baletu, a seniorzy korzystać z kół zainteresowań w ramach funkcjonującego Łowickiego Uniwersytetu Trzeciego Wieku.

Pozostałymi zespołami ludowymi reprezentującymi i promującymi Miasto są:

Zespół Pieśni i Tańca „Blichowiacy”,

Zespół Śpiewaczy „Ksinzoki”.

Zespoły czynnie uczestniczą w wydarzeniach kulturalnych, są nagradzane i wyróżniane na wielu krajowych i zagranicznych festiwalach oraz konkursach.

Zespół Pieśni i Tańca „Blichowiacy” – istnieje od 1948 roku, a jego członkami jest młodzież szkolna z Zespołu Szkół Ponadgimnazjalnych nr 2 RCKU im. Tadeusza Kościuszki w Łowiczu. Program artystyczny Zespołu składa się z trzech części: suity łowickiej, obrazka łowickiego oraz obrzędu „Zapusty”, a także programów okolicznościowych. Zespołowi towarzyszy kapela ludowa, w skład której wchodzi akordeon, klarnet, skrzypce i bębnek.

Rysunek 10. Zespół Pieśni i Tańca „Blichowiacy”

Źródło: <https://www.powiat.lowicz.pl>

Zespół Śpiewaczy „Ksinzoki” – powstał w grudniu 2010 r., a jego członkami są twórcy ludowi z Ziemi Łowickiej oraz pasjonaci kultury regionalnej. Zespół wykonuje pieśni księżackie, obrzędowe i religijne, w łowickiej gwarze. W pracy zespołu, ze szczególną uwagą traktuje się autentyzm, zarówno obyczajowy, jak i językowy.

Rysunek 11. Zespół Śpiewaczy „Ksinzoki”

Źródło: <http://www.lowiczturystyczny.pl>

Na terenie Łowicza działa sieć biblioteczna składająca się z bibliotek publicznych, szkolnych, pedagogicznych, naukowych i specjalistycznych, które są najważniejszymi ośrodkami kultury w Mieście:

- Powiatowa Biblioteka Publiczna,
- Miejska Biblioteka im. A.K. Cebrowskiego w Łowiczu wraz z jedną filią,
- Biblioteka Pedagogiczna,
- Biblioteka przy Muzeum w Łowiczu,
- Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego.

Biblioteką prowadzoną przez miasto jest Miejska Biblioteka im. A.K. Cebrowskiego. Instytucja wspiera rozwój społeczności lokalnej poprzez bezpłatny dostęp do informacji i wiedzy z wykorzystaniem nowoczesnych technologii komunikacyjnych i informacyjnych. Ponadto podejmuje działania z obszaru kultury, edukacji i integracji społecznej, które realizuje we współpracy z partnerami lokalnymi i krajowymi.

Mieszkańcy Łowicza oraz przyjezdni goście mogą korzystać z szerokiej bazy wypoczynkowej i rekreacyjnej. Krajobraz kulturowy determinowany jest poniekąd również przez środowisko naturalne i występujące na danym obszarze tereny i obiekty podlegające ochronie. W granicach Miasta zlokalizowany jest Obszar Chronionego Krajobrazu Pradolina Warszawsko-Berlińska, Obszar Natura 2000 Pradolina Warszawsko-Berlińska PLB10001, Obszar Natura 2000 Pradolina Bzury-Neru PLH100006, a także kilka pomników przyrody.

Położenie obszarowych form ochrony przyrody w granicach administracyjnych Miasta Łowicza przedstawia rysunek poniżej.

Rysunek 12. Obszary chronione w granicach administracyjnych Miasta Łowicza

Źródło: <http://geoserwis.gdos.gov.pl/mapy/>

5.2.3. Zabytki nieruchome

Na terenie Miasta Łowicz występują zabytki nieruchome ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz rejestrze zabytków województwa łódzkiego prowadzonym przez Łódzkiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Wykaz zabytków nieruchomych ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków i wpisanych do wojewódzkiego rejestru zabytków zamieszczono w załączniku nr 1 niniejszego Programu. Zabytki nieruchome ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Łowicza wykazano w rozdziale 5.4 niniejszego Programu.

5.2.4. Zabytki ruchome

Rejestr zabytków ruchomych prowadzony jest przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.

Do rejestru nie są wpisywane obiekty wpisane do inwentarza muzeum lub wchodzące w skład narodowego zasobu bibliotecznego. Zasoby muzealne i archiwalne chronione są na podstawie odrębnych przepisów.

Zabytkami ruchomymi na terenie Łowicza są m.in. wyposażenia obiektów sakralnych oraz zbiory muzealne.

5.2.5. Zabytki archeologiczne

W tabeli poniżej przedstawiono wykaz stanowisk archeologicznych zamieszczonych w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Łowicza.

Tabela 1. Wykaz stanowisk archeologicznych

Nr st.	Nr st. w miejscowości	Adres	Nazwa stanowiska archeologicznego	Czas powstania	Sposób ochrony
AZP 59-56					
1	12	99-400 Łowicz Na lewym brzegu Bzury, po lewej stronie szosy Łódź-Warszawa, naprzeciw ruin zamku	osada osada przyrodowa osada	Okres halsztacki XIII-XV w. XVI-XVII w	województwa ewidencja zabytków
8	2	99-400 Łowicz	osada	XVII-XVIII w.	województwa ewidencja zabytków
10	1	99-400 Łowicz	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada	Epoka kamienia Wczesne Średniowiecze XV-XVII w.	województwa ewidencja zabytków
11	2	99-400 Łowicz Po obydwu stronach szosy do Kocierzewa pld.	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa	Okres halsztacki / Okres lateński Średniowiecze Bliżej nieokreślony okres pradziejowy	województwa ewidencja zabytków
16	13	99-400 Łowicz	śląd osadnictwa	Epoka kamienia Epoka brązu / okres halsztacki Wczesne średniowiecze XV / XVI w.	województwa ewidencja zabytków
17	3	99-400 Łowicz	śląd osadniczy osada osada śląd osadniczy	II okres epoki brązu Wczesne Średniowiecze Średniowiecze Nowożytność	województwa ewidencja zabytków
18	14	99-400 Łowicz W pobliżu elektrowni, przy ul. Nadburzańskiej	śląd osadnictwa	Epoka kamienia	województwa ewidencja zabytków
18	15	99-400 Łowicz	śląd osadnictwa	XIII/XIV w.	województwa ewidencja zabytków

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŁOWICZA NA LATA 2020-2023

Nr st.	Nr st. w miejscowości	Adres	Nazwa stanowiska archeologicznego	Czas powstania	Sposób ochrony
19	15	99-400 Łowicz	śląd osadnictwa	XIII/XIV w.	wojewódzka ewidencja zabytków
25	1	99-400 Łowicz	śląd osadniczy	Średniowiecze	wojewódzka ewidencja zabytków
26	16	99-400 Łowicz	śląd osadnictwa osada osada	Bliżej nieokreślony okres pradziejowy Średniowiecze Nowożytność	wojewódzka ewidencja zabytków
27	17	99-400 Łowicz Po prawej stronie obwodnicy Warszawa – Łódź	osada	Ok. średn. / ok. nowoż.	wojewódzka ewidencja zabytków
28	18	99-400 Łowicz W pobliżu cmentarza parafii Św. Ducha	osada	XV-XIX w.	wojewódzka ewidencja zabytków
29	19	99-400 Łowicz	osada	XVII w.	wojewódzka ewidencja zabytków
30	2	99-400 Łowicz	śląd osadnictwa osada osada	Okres halsztacki Wczesne Średniowiecze Ok. średni. / ok. nowoż.	wojewódzka ewidencja zabytków
31	3	99-400 Łowicz	osada	XV – XVII w.	wojewódzka ewidencja zabytków
32	20	99-400 Łowicz	osada	Średniowiecze / okres nowożytny	wojewódzka ewidencja zabytków
48	10	99-400 Łowicz Rynek Kilińskiego, posesja nr 5 i 6.	skarb	XVI w. XVII w.	wojewódzka ewidencja zabytków

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŁOWICZA NA LATA 2020-2023

Nr st.	Nr st. w miejscowości	Adres	Nazwa stanowiska archeologicznego	Czas powstania	Sposób ochrony
49	11	99-400 Łowicz Rynek Kościuszki ob. Stary Rynek na SW od Kolegiaty	grób cmentarzysko Kościół Kolegiacki i cm. przykościelny	Wczesny okres lateński XII – XIII w. XV – XVII w.	województwa ewidencja zabytków
54	21	99-400 Łowicz Na prawym brzegu Bzury, po obydwu stronach szosy Warszawa-Łódź	grób zamek	XI – XIII w. XIII / XIV – XVIII w.	województwa ewidencja zabytków
55	23	99-400 Łowicz Teren Szpitala dziecięcego, ul. Podrzeczna 73	relikty kościoła	Poł. XVIII w.	województwa ewidencja zabytków
56	24	99-400 Łowicz Przy ul. 3 Maja pld. skrzydło budynku Muzeum Narodowego Oddział w Łowiczu	d. gmach misjonarski	2 poł. XVII – XVIII w.	województwa ewidencja zabytków
57	25a	99-400 Łowicz Płn./wsch. narożnik placu na Rynku Kościuszki ob. Stary Rynek/posesja nr 4 - tzw. Ogród Saski oraz odcinek jezdni	punkt osadniczy/ cmentarzysko miasto	Wczesna epoka żelaza XVI – XVIII w.	województwa ewidencja zabytków
58	25b	99-400 Łowicz Płd./Zach. część placu na Rynku Kościuszki ob. Stary Rynek / naprzeciw posesji nr 19	miasto	XVI – XIX w.	województwa ewidencja zabytków
59	26	99-400 Łowicz Posesja nr 27 – w płn. Pierzei rynku, wł. Biskupa	Relikty zabudowy miasta	1 poł. XVII w.	województwa ewidencja zabytków
62	27	99-400 Łowicz Przy ul. Podrzecznej, na działkach leżących N i W od kościoła Ewangelickiego	osada? Cmentarzysko? miasto	Okres lateński XIII / XIV – XIX w.	województwa ewidencja zabytków
63	28	99-400 Łowicz Przy ul. Browarnej 12 w pobliżu Al. Sienkiewicza	miasto	2 poł. XVII w.	województwa ewidencja zabytków
64	29	99-400 Łowicz U zbiegu ulic Kurkowej i Stanisławskiego oraz przy ul. Krakowskiej	miasto	XVI / XVII – XX w.	województwa ewidencja zabytków

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŁOWICZA NA LATA 2020-2023

Nr st.	Nr st. w miejscowości	Adres	Nazwa stanowiska archeologicznego	Czas powstania	Sposób ochrony
65	30	99-400 Łowicz Teren na poł. od dawnego hotelu i kościoła Św. Leonarda	cmentarzysko szkieletowe	XV / ? / XVII w.	wojewódzka ewidencja zabytków
66	31	99-400 Łowicz Róg ul. Podrzecznej i Bielawskiej	miasto śląd osadnictwa / osada	XVII – XIX / XX w. OWR	wojewódzka ewidencja zabytków
67	32	99-400 Łowicz Skwerek przed zespołem kościelno-klasztornym OO. Bernardynów	relikty budynku sakralnego	XV / ? / w.	wojewódzka ewidencja zabytków
68	33	99-400 Łowicz Zachodni narożnik ul. Podrzecznej i Koziej – skwerek	miasto	XVIII – XX w.	wojewódzka ewidencja zabytków
69	34	99-400 Łowicz Wschodni odcinek ulicy	miasto	XV – XIX w.	wojewódzka ewidencja zabytków
70	35	99-400 Łowicz W narożniku ul. Zduńskiej i Pijarskiej	śląd osadnictwa śląd osadnictwa / cmentarzysko?/	XVI / XVII – XIX w. WEŻ	wojewódzka ewidencja zabytków
71	36	99-400 Łowicz, Rynek miejski	Rynek miejski	XV w. / XVI w. / XVII w. / XVIII w. / XIX-XX w.	wojewódzka ewidencja zabytków
AZP 60-56					
1	21	99-400 Łowicz	osada	Średniowiecze	wojewódzka ewidencja zabytków
11	22	99-400 Łowicz	osada	Średniowiecze / Ok. nowożytny	wojewódzka ewidencja zabytków

Źródło: Gminna Ewidencja Zabytków Miasta Łowicza

5.2.6. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

Na terenie Miasta znajdują się:

- Muzeum w Łowiczu,
- Muzeum Diecezjalne w Łowiczu.

Muzeum w Łowiczu

Muzeum mieści się w odbudowanym po zniszczeniach wojennych gmachu pomisjonarskim w Łowiczu.

Początki zbiorów muzealnych w Łowiczu sięgają przełomu XIX i XX w. Związane są z postacią Władysława Tarczyńskiego, kolekcjonera i społecznika, który zebraną przez siebie kolekcję udostępnił w 1905 r. publiczności pod nazwą „Zbiorów Starożytności”. W 1907 r. kolekcja ta została przekształcona w „Muzeum Starożytności i Pamiątek Historycznych”, otrzymując własny statut. Do kolekcji o charakterze historyczno-artystycznym W. Tarczyński włączał również przedmioty z dziedziny etnografii.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, muzeum zostało przekazane Miastu. Ponowną działalność rozpoczęło w 1927 r. jako Muzeum Miejskie im. Władysława Tarczyńskiego. Działalność Muzeum Miejskiego uzupełniało funkcjonujące od 1910 r. Muzeum Etnograficzne Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego powstałe w oparciu o kolekcję wybitnej działaczki społecznej, Anieli Chmielińskiej. W roku 1948 kolekcje obu muzeów zostały przejęte przez Muzeum Narodowe w Warszawie (tworząc jego oddział do 1995 r.). Nową siedzibą muzeum stał się gmach pomisjonarski.

Stałe wystawy muzealne to:

- Sztuka Baroku w Polsce
- Historia miasta i regionu
- Etnografia Księstwa Łowickiego
- Izba Pamięci Żydów Łowickich

Muzeum organizuje również wystawy czasowe. Historia i kultura łowicka prezentowana jest również na wystawach w innych instytucjach.

Przy muzeum, na terenie ogrodu przy gmachu głównym mieści się Ośrodek Plenerowy Budownictwa Ludowego, zwany popularnie miniskansenem. Znajdują się tutaj najstarsze, przeniesione z pobliskich terenów budynki mieszkalne i gospodarcze. Tworzą one razem dwie zagrody: XVIII-wieczną zagrodę typu otwartego i XIX-wieczną zagrodę zamkniętą (okólnik). Razem ze sprzętem i wyposażeniem używanym w gospodarstwie w dawnych czasach tworzą wspaniałą ekspozycję kultury łowickiej sprzed wieków. Skansen jest miejscem, w którym w sezonie odbywają się warsztaty, pokazy sztuki ludowej i spotkania z twórcami.

Rysunek 13. Skansen przy Muzeum w Łowiczu

Źródło: <http://muzeumlowicz.pl>

Poza skansenem w Łowiczu, funkcjonuje Łowicki Park Etnograficzny w Maurzycach, w ramach którego zgromadzono zabytki architektury z terenu dawnego Księstwa Łowickiego (obszar współczesnych powiatów łowickiego i skierniewickiego). Skansen położony jest w odległości ok. 7 km od Łowicza, przy trasie Warszawa – Poznań. Obecnie znajduje się tu ponad 40 obiektów, datowanych w większości na II poł. XIX i I poł. XX w. Ich rozmieszczenie ukazuje dwa historyczne układy przestrzenne łowickiej wsi: tzw. starą wieś – owalnicę z centralnym placem wioskowym, występującą w XIX w. oraz tzw. nową wieś – powłaszczeniową ulicówkę.

Muzeum Diecezjalne w Łowiczu

Ulokowane jest w wieży Bazyliki Katedralnej na trzech jej poziomach.

Pierwszy poziom poświęcony jest Złotnictwu. Prezentowane są tu m.in. naczynia i paramenty liturgiczne: kielichy, monstrancje, ampułki, a także relikwiarze o ogromnej wartości i niezwyklej historii. Warty obejrzenia jest relikwiarz – AGNUSEK – związany z prymasem Teodorem Potockim. Medalion wykonano z wosku pszczelego pochodzącego z Bazylik Patriarszych, ujęty w srebrną oprawę. Wykonano go na pamiątkę roku świętego 1725.

Rysunek 14. Relikwiarz – AGNUSEK w Muzeum Diecezjalnym w Łowiczu

Źródło: <http://muzeum.diecezja.lowicz.pl>

Najważniejszymi naczyniami liturgicznymi są kielichy: dwa z nich wykonane zostały w II połowie XIX w. w słynnej wytwórni Teodora Wenera, kolejny, jeszcze z XVII w., wykonał na zlecenie kanonika łowickiego Marcina Lipnickiego słynny francuski złotnik – Jacob Guillaume.

Drugi poziom muzeum poświęcono pamiątkom po Prymasach. Zgromadzone eksponaty przypominają o czasach, gdy Łowicz był rezydencją Prymasów Polski. Kolegiata Łowicka, dziś Bazylika Mniejsza, stała się reprezentacyjnym miejscem, rozbudowywanym i upiększonym przez kolejnych arcybiskupów. W jej kryptach spoczęło 12 najważniejszych dostojników kościelnych. Na ekspozycji zamieszczono poczet wszystkich arcybiskupów gnieźnieńskich oraz portrety kilku z nich. Umieszczono m.in. ornaty, kapy, dalmatyki oraz infuły i kapelusze używane przez fundatorów – Prymasów. Można też zobaczyć tron przypuszczalnie związany z królem Zygmuntem III Wazą.

Trzeci poziom to tzw. Skarbczyk. Znajdują się tu dwa żelazne sejfy z XVII w., drewniane rzeźby oraz przydrożny krzyż mający ponad 230 lat. Na ekspozycji umieszczono również krucyfiksy, m.in. prawosławny sprowadzony przez Teodora Potockiego, prymasa w latach 1723-1738.

Ciekawym eksponatem jest zegar eucharystyczny z końca XIX w. Zobaczyć tu można również szaty liturgiczne, m.in. ornat czarny najprawdopodobniej uszyty z fraka należącego do księcia Józefa Poniatowskiego. Na jednej ze ścian znajduje się mapa administracyjna Diecezji Łowickiej.

5.2.7. Dziedzictwo niematerialne

Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego jest celem Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 r. Niematerialne dziedzictwo kulturowe przejawia się m.in. w następujących dziedzinach: tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sztuki widowiskowe, zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne, wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata, umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

W rozumieniu Konwencji UNESCO „niematerialne dziedzictwo kulturowe” oznacza *praktyki, instrumenty,*

dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez

Do najważniejszego dziedzictwa niematerialnego regionu należy zaliczyć folklor oraz gwarę łowicką. Tereny w okolicy Łowicza od XVIII w. należały do dóbr prymasowskich, a w okresie zaborów do Księstwa Łowickiego, na obszarze którego obowiązywały inne, łagodniejsze prawa oraz większe swobody. Dzięki temu wykształciła się tutaj własna kultura i folklor określany jako sztuka „księżacka” lub „łowicka sztuka ludowa”. Aktualnie pojawia się tendencja

do utożsamiania Ziemi Łowickiej z Powiatem. Poza granicami powiatu pozostały południowe tereny Księstwa, ale ich mieszkańców etnicznie zalicza się do Księżaków. Do północnych i wschodnich obszarów powiatu włączono ziemie przylegające do dawnego Księstwa. Problemy ze ścisłym określeniem, czym jest Ziemia Łowicka nie dyskwalifikują jednak nazwy „łowicka sztuka ludowa”. Teren i sztuka są ściśle ze sobą związane, charakteryzują się historyczną ciągłością i jedna współokreśla drugą. Księżaków łączy nie tylko zamieszkiwanie wspólnego terytorium, ale i to, że na tym obszarze zamieszkują ludzie o podobnej kulturze, tradycji, zwyczajach.

Ludność posługuje się własną gwarą zwaną łowicką, zaliczaną do odmian dialektu mazowieckiego chociaż posiada ona wiele cech wspólnych również z dialektem małopolskim. Jednak, tylko niewielu z nich potrafi posługiwać się nią biegle, a to z uwagi na fakt, że gwara ta w przeszłości było silnie tępiona, za mówienie gwarą np. w szkołach stosowane były nawet kary cielesne. Obecnie, gwara przeżywa swój nowy rozkwit i stanowi jeden z najważniejszych elementów tradycji łowickiej, a umiejętność mówienia gwarą uważana jest za duży atut. Osoby takie są doceniane i zapraszane na różnego rodzaju imprezy kulturowe, aby przekazywać ją nowemu pokoleniu.

Na obszarze Księstwa Łowickiego wykształcił się także własny styl budownictwa. W czasach pańszczyźnianych wieś łowicka skupiona była głównie na małym terenie, zazwyczaj w okolicy zbiornika wodnego o przeważnie kształcie kolistym, owalnym, widlicowym lub ulicowym. Po uwłaszczeniu chłopów i przeprowadzeniu komasacji każdy gospodarz otrzymał własne gospodarstwo razem z siedliskiem, co spowodowało zanik starego układu i początek powstawania nowych wsi w układzie luźnej zabudowy rzędowej ciągnącej się nieraz kilka kilometrów. Głównymi materiałami budowlanymi było na początku drewno i glina z domieszką rznętej słomy, kamienie i glazy narzutowe, a później także cegły i pustaki. Dach był wykonany ze słomy, trzciny lub rogoży. Najstarsze dachy były czterospadowe, na początku XX w. pojawiły się także dachy ze szczytami naczółkowymi, a w latach 30. dachy dwuspadowe ze szczytami prostymi. Konstrukcja ścian budynków drewnianych była na początku słupowa tj. układana z bali dartych i tartych, potem pojawiła się konstrukcja węglowa, a w XX w. konstrukcja ryglowa. Zagrody wytworzyły się po okresie pańszczyźnianym i tworzyły one zwartą i ciasną zabudowę. Były one większe niż te w sąsiednich regionach i budowane na planie kwadratu lub prostokąta oraz oddzielone od siebie różnego rodzaju płotami, parkanami lub polnymi kamieniami. Domy stawiane były licem do drogi z oknami w kierunku południowym. Na przestrzeni lat, wraz z rozwojem budownictwa ilość pomieszczeń zwiększała się z 1 izby do nawet 4 lub 5. Od XIX w. pojawił się zwyczaj bielienia ścian zewnętrznych wapnem i malowania na nich wzorków roślinności, tj. głównie drzew i kwiatów. Następnie, pod koniec

XIX w. wykształciła się moda na barwienie ścian na niebiesko, na których malowano na biały kolor elementy roślinne.

Wnętrza łowickich chałup były bardzo bogato i kolorowo zdobione. Zasadą tego jest pojawienie się na wsi kolorowego papieru glansowanego, co nastąpiło ok. 1860 r. Malunki na ścianach zostały wtedy zastąpione ozdobami wycinanymi z papieru. Były to głównie różnego rodzaju kształty z motywami roślinnymi. W taki sposób ozdabiano belki sufitów, ściany, obrazy, okna i sprzęty domowe. Na ścianach zawieszano także sporo obrazów świętych, których liczba dochodziła nieraz do dwudziestu. Izba dekorowana była także prawdziwymi i sztucznymi kwiatami, robionymi ze słomy, bibuły, papieru lub wełny, i ozdabianymi cekinami lub koralikami.

Na uwagę zasługuje również sztuka tworzenia wycinanek, która na obszarze tego regionu posiada bogatą historię i sposób ich wykonania. Znane miejscowej ludności od najdawniejszych czasów techniki tkania były przekazywane z matki na córkę i zaowocowały pojawieniem się na przełomie XIX i XX w. papierowych ozdób. Wykonane przeważnie z lnu, przedstawiały różnego rodzaju motywy roślinne. Był to proces bardzo skomplikowany i czasochłonny, jednak warty swojej pracy. Wyróżnia się trzy główne typy wycinanek, które ukształtowały się w latach 90 XX w.: prostokątne „Kodry”, okrągłe „Gwiazdy” oraz pionowe „Tasiemki”.

Rysunek 15. Łowickie wycinanki – kodry, gwiazdy i tasiemki

Źródło: <http://www.lowiczturystyczny.eu>

Chlubą regionu jest regionalny strój ludowy. W porównaniu do innych strojów regionalnych, księżacki wyróżnia się bogatszym układem kolorystycznym i malowniczym wykończeniem. Na strój męski składa się filcowany kapelusz z rondem, ozdobiony pasem aksamitu, cekinami, koralikami lub kolorową włóczką. Dalej zakładano lnianą lub bawełnianą białą haftowaną koszulę, kamizelkę, a w zimie dodatkowo kaftan i czasem sukmanę. Zamożniejsi nosili stroje bardziej przyozdobione, kolorowe i bogatsze. Na nogi zakładano buty z wysokimi, karbowanymi przy kostce cholewami lub z cholewami prostymi i sztywnymi. Na strój kobiecy składała się kolorowa chusta w kwieciste wzorki noszona na głowie, biała koszula, wielobarwna spódnica o szerokości 5-6 metrów, usztywniające zapaski zakładane na spódnice, szyty zazwyczaj z czarnego aksamitu i zapinany na guziki stanik oraz mały kaftanik zwany spencerkiem. Na nogi zakładano wysokie trzewiki na obcasie sznurowane różnego koloru wełnianymi tasiemkami.

Rysunek 16. Strój łowicki

Źródło: <http://www.lowiczturystyczny.eu>

Kultura łowicka posiada także liczne coroczne zwyczaje i obrzędy. Do najważniejszych należą te związane z Wigilią, Nowym Rokiem, Wielkanocą i Bożym Ciałem. Dodatkowo można wyróżnić te obchodzone wiosną: chodzenie maszkar w ostatki, chodzenie po „dyngusie” z kogutkiem, obchodzenie pól; latem: sobótki i zwyczaje żniwne, święto Matki Boskiej Zielnej; jesienią: siewy, zbiór kartofli, pocieranie Inu, darcie pierza i prządki; zimą: chodzenie kolędników z gwiazdą, szopką i „Herody”. Własne obrzędy i towarzyszące im wierzenia posiadają także urodziny, chrzciny, ożenki lub śmierć kogoś z rodziny, przy czym najbogatszą symbolikę posiada wesele. Trwające przeważnie kilka dni, przypominające niesamowity spektakl, w który zaangażowana była zazwyczaj cała wieś. Każdy dzień wyróżniał się własnymi obrzędami, wydarzeniami i wierzeniami, a całość prezentowała się jako wspaniałe widowisko, dzięki któremu uroczystość ta pamiętana była przez całe życie nie tylko przez małżonków, ale i przez całą wieś, dla której czyjeś wesele stanowiło formę święta i oderwanie się na moment od spraw codziennych. Obecnie najważniejszymi imprezami obchodzonymi na terenie Miasta są: Księżackie Jadło, Biesiada Łowicka oraz Boże Ciało, którego procesja została wpisana na Krajową Listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego.

Procesja Bożego Ciała w Łowiczu jest symbolem regionu łowickiego i jedną z najpiękniejszych oraz najbardziej rozpoznawalnych w całym kraju. Mieszkańcy Miasta i jego okolic ubierają wówczas wielobarwne i unikalne stroje ludowe, dzięki czemu wydarzenie to zachwyca wyjątkowym klimatem. Procesję wzbogacają niesione chorągwie, sztandary i feretorny. Trasa procesji prowadzi ulicami Łowicza, wyruszając spod Bazyliki Katedralnej do czterech ołtarzy, przy których wierni zatrzymują się, by wysłuchać Słowa Bożego w kilku językach. W procesji uczestniczą przedstawiciele lokalnych władz samorządowych, liczni goście i turyści.

Rysunek 17. Procesja Bożego Ciała

Źródło: Sprawozdanie z Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Łowicza na lata 2015 - 2018

Istotnym elementem folkloru łowickiego są muzyka i tańce, obecne w kulturze łowickiej od zawsze, przekazywane słownie z pokolenia na pokolenie. Na przestrzeni wieków zmieniały się słowa piosenek i powstawały nowe wersje. Główną tematyką pieśni są przeważnie zaloty, miłość, a także żałoba. Utwory wyróżniają się własnym stylem i niektóre wykonywane są na specjalne okazje czy wydarzenia takie, jak: dożynki, Wielkanoc, pogrzeby lub wesela. Najpopularniejszym tańcem łowickim jest Oberek, który tańczony jest głównie na weselach. Wśród pozostałych tańców wymienia się: Kujona, Chodzonego oraz różnorodne Walczyki.

Nie można zapomnieć również o tradycyjnych potrawach regionalnych. Kuchnia Łowicka posiada bogatą historię. Przepisy na przestrzeni wieków były przekazywane ustnie, przez co każda nowa osoba, poprzez dodawanie coraz to nowych składników, modyfikowała i ulepszała istniejący przepis. Do potraw regionalnych Ziemi Łowickiej wpisanych na listę produktów tradycyjnych należą m.in.: ogórki konserwowe i kwaszone po łowicku, zupa gotowana na przecierze z ogórków kiszonych, powidła śliwkowe łowickie, pierniki z marchwi, ćwikła z chrzanem po łowicku, kompot wiśniowy czy szczaw konserwowy.

Do dziedzictwa niematerialnych elementów można też zaliczyć historyczne i geograficzne nazwy miejscowości, krain, rzek, jezior i innych elementów geograficznych.

Od połowy XIX w. i przez cały wiek XX obserwować można stopniowy zanik tradycyjnej łowickiej kultury ludowej. Powodem były głównie zmieniające się warunki cywilizacyjne oraz ekonomiczne, przede wszystkim postęp technologiczny i przemysłowy, który powodował zanik wiejskiego rzemiosła tradycyjnego. Kolejnym powodem była polityka narodowościowa okupantów, którzy chcieli wykorzenić polskie wartości oraz zniwelować procesy kulturowe, poprzez działania mające piętnować ludzi kontynuujących tradycyjną kulturę. Przez te i wiele innych czynników tradycja pielęgnowania kultury łowickiej pod koniec XX w. w dużej mierze zanikła. Mimo tego, obecnie obserwuje się odrodzenie regionalizmu poprzez rosnącą świadomość grupową, dumę, wspólną przynależność i powiązania kulturowe Księżaków. Starają się oni zachować świadectwo dawnej kultury i tradycji dla przyszłych pokoleń.

Kultura Łowicka przedstawia się obecnie bardzo bogato, imponująco oraz okazale. Dzięki jej charakterystycznym cechom jest ona rozpoznawalna nie tylko w Polsce, ale i za jej granicami. Dodatkowo folklor łowicki, a w szczególności stroje ludowe oraz łowickie wycinanki, utożsamiane są nie tylko z kulturą regionu łowickiego, ale z kulturą i dorobkiem całego kraju.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zabytki w wojewódzkiej ewidencji zabytków

Wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku. Zgoda ta nie jest wymagana w przypadku włączenia karty ewidencyjnej zabytku nieruchomego.

Wpis do wojewódzkiej ewidencji zabytków nie wywołuje skutków prawnych, ale rodzi pewne obowiązki informacyjne. Zgodnie z art. 28 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków o:

1. uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, nie później niż w terminie 14 dni od dnia powzięcia wiadomości o wystąpieniu zdarzenia;
2. zagrożeniu dla zabytku, nie później niż w terminie 14 dni od dnia powzięcia wiadomości o wystąpieniu zagrożenia;
3. zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;
4. zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

W przypadku zabytków nieruchomości ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków zastosowanie ma również art. 31 ust. 1a ww. ustawy, zgodnie z którym osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która zamierza realizować:

1. Roboty budowlane przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru lub objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub znajdującym się w ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków albo
2. Roboty ziemne lub dokonać zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego

jest obowiązana, z zastrzeżeniem art. 82a ust. 1, pokryć koszty badań archeologicznych oraz ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków.

Wykaz obiektów znajdujących się w wojewódzkiej ewidencji zabytków z terenu Miasta Łowicza zawiera Załącznik 1 do niniejszego Programu.

Zabytki w wojewódzkim rejestrze zabytków

Rejestr zabytków, dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy oraz zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku. Do rejestru nie wpisuje się zabytku: wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa, wpisanego do inwentarza muzeum, a także wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

Obiekty, zespoły oraz założenia urbanistyczne wpisane do rejestru zabytków są objęte rygorami prawnymi, które wynikają z obowiązujących przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wszelkie prace konserwatorskie, restauratorskie

czy roboty budowlane, prowadzenie badań, zmiany przeznaczenia zabytków wpisanych do rejestru, itp. wymagają uzyskania pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz.U. 2018 poz. 1609)² precyzuje wymagania względem osób prowadzących prace przy obiektach zabytkowych.

Rozporządzenie określa tryb wydawania pozwoleń na:

- prowadzenie prac konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków,
- prowadzenie prac konserwatorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- prowadzenie prac restauratorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków,
- prowadzenie prac restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- prowadzenie robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków,
- prowadzenie badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków,
- prowadzenie badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- prowadzenie badań architektonicznych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków,
- przemieszczenie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków,
- trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru zabytków, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje,
- dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków,
- zmianę przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru zabytków lub sposobu korzystania z tego zabytku,
- umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru zabytków urządzeń technicznych, tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych w rozumieniu art. 2 pkt 16b i 16c ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. 2020 poz. 293), oraz napisów;
- prowadzenie badań archeologicznych;

---

² zmienione Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 sierpnia 2019 r. zmieniającym rozporządzenie w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz.U. 2019 poz. 1721).

poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania,
wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru zabytków.

Rozporządzenie określa także dane i informacje, które powinny zawierać wnioski o wydanie ww. pozwoleń, dokumentacja dołączana do tych wniosków, niezbędna do ich rozpatrzenia, dane i informacje, które zawierają te pozwolenia oraz warunki, które mogą zostać w nich zastrzeżone, a także elementy, które zawiera dokumentacja prac konserwatorskich i prac restauratorskich prowadzonych przy zabytku ruchomym wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz dokumentacja badań archeologicznych.

Wykaz obiektów wpisanych do wojewódzkiego rejestru zabytków z terenu Miasta Łowicza zawiera Załącznik 1 do niniejszego Programu.

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Zgodnie z Ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. oraz rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem³, ewidencja jest prowadzona w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gmin.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Karta adresowa zabytku nieruchomego zawiera następujące rubryki:

- 1) nazwa;
- 2) czas powstania;
- 3) miejscowość;
- 4) adres;
- 5) przynależność administracyjna;
- 6) formy ochrony;

---

³ zmienione Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniającym rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. 2019 poz. 1886)

- 7) fotografia z opisem wskazującym orientację w stosunku do sąsiednich terenów lub stron świata albo mapa z zaznaczonym stanowiskiem archeologicznym;
- 8) historia, opis i wartości;
- 9) stan zachowania i postulaty dotyczące konserwacji;
- 10) wykonanie karty;
- 11) zatwierdzenie karty.

Wzór karty adresowej zabytku nieruchomego określa załącznik nr 6 do ww. rozporządzenia⁴.

Wzór karty przedstawiono także poniżej.

---

⁴ Załącznik nr 6 do rozporządzenia otrzymał brzmienie określone w załączniku nr 4 do Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniającego rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. 2019 poz. 1886)

<p>GEZ</p>	<p>KARTA ADRESOWA ZABYTKU</p>		<p>3. Miejscowość</p>
	<p>1. Nazwa</p>	<p>2. Czas powstania</p>	
<p>7. Fotografia z opisem wskazującym orientację w stosunku do sąsiednich terenów lub stron świata albo mapa z zaznaczonym stanowiskiem archeologicznym</p>			<p>4. Adres</p>
			<p>5. Przynależność administracyjna</p> <p>województwo</p> <p>powiat</p> <p>gmina</p>
			<p>6. Formy ochrony</p>

8. Historia, opis i wartości

9. Stan zachowania i postulaty dotyczące konserwacji

10. Wykonanie karty (autor, data i podpis)

11. Zatwierdzenie karty (podpis wojewódzkiego konserwatora zabytków)*

*dotyczy zabytków niewpisanych do rejestru zabytków i niewłączonych do wojewódzkiej ewidencji zabytków

Miasto Łowicz posiada Gminną Ewidencję Zabytków w postaci kart adresowych dla zabytków nieruchomych, a także dla stanowisk archeologicznych zatwierdzoną Zarządzeniem Nr 52/2013 Burmistrza Miasta Łowicza z dnia 12 lutego 2013 roku w sprawie założenia Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Łowicza.

Należy jednak zauważyć, iż w związku z upływem czasu od sporządzenia Gminnej Ewidencji Zabytków, konieczna jest jej weryfikacja i aktualizacja wykazu obiektów w niej figurujących.

W tabeli poniżej przedstawiono aktualny wykaz zabytków ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Łowicza.

Tabela 2. Wykaz zabytków nieruchomych w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Łowicza

Lp.	Obiekt/ obszar	Czas powstania	Adres	Odniesienie do wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestru zabytków	Forma ochrony Wpis do rejestru zabytków (nr i data wpisu do rejestru)
Łowicz					
1.	Strefa ścisłej ochrony konserwatorskiej	-	Łowicz	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	933 z 20.05.1993 r.
ul. 1 Maja					
2.	Dom	1 ćw. XX w.	1 Maja 3 (obecnie ul. Plac Koński Targ 3)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
3.	Dom	2 poł. XIX w.	1 Maja 5 (obecnie ul. Plac Koński Targ 5)	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
4.	Dom	1 ćw. XX w.	1 Maja 7 (obecnie ul. Plac Koński Targ 7)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
5.	Dom	XIX w.	1 Maja 11	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
ul. 3 Maja					
6.	Dom	1 ćw. XX w.	3 Maja 7	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
7.	Dom Dawny hotel de Wilno	1848 r.	3 Maja 12	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	787 z 27.02.1988 r.
8.	Dawna poczta konna – poczthalteria	1829 r.	3 Maja 13	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	132/117 z 18.08.1967 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŁOWICZA NA LATA 2020-2023

Lp.	Obiekt/ obszar	Czas powstania	Adres	Odniesienie do wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestru zabytków	Forma ochrony Wpis do rejestru zabytków (nr i data wpisu do rejestru)
9.	Dawna stajnia /budynek zachodni / w zespole poczty konnej	1829 r.	3 Maja 13	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	699/191 z 28.09.1967 r.
10.	Dawna wozownia /budynek wschodni / w zespole poczty konnej	1829 r.	3 Maja 13	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	698/190 z 28.09.1967 r.
ul. 11 Listopada					
11.	Dom	1 ćw. XX w.	11 Listopada 2 3 Maja 2	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
ul. Armii Krajowej					
12.	Dom	1933 r. rozbudowany 1992 r.	Armii Krajowej 13	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
13.	Dom	1930 r.	Armii Krajowej 31b	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
14.	Dom	1930 r.	Armii Krajowej 37	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
ul. Bielawska					
15.	Dom	poł. XIX w.	Bielawska 3	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
16.	Dom	4 ćw. XIX w.	Bielawska 5	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
17.	Dom	poł. XIX w.	Bielawska 5a	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
18.	Dom	XIX w.	Bielawska 9	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
Blich					

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŁOWICZA NA LATA 2020-2023

Lp.	Obiekt/ obszar	Czas powstania	Adres	Odniesienie do wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestru zabytków	Forma ochrony Wpis do rejestru zabytków (nr i data wpisu do rejestru)
19.	Cmentarz rzymskokatolicki (d. kolegiacki)	1843 r.	Blich 8 ul. Seminaryjna 2	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	809 z 22.11.1991 r.
20.	Dom pogrzebowy obecnie Dom grabarza	XIX w.	Blich 8	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
21.	Kaplica grobowa Rodziny Laskowskich	2 poł. XIX w.	Blich 8 ul. Seminaryjna 2	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
22.	Zespół 6-ciu budynków (budynek mieszkalny z warsztatem szkolnym, budynek mieszkalny z wgłębny portykiem, magazyn zbożowy, chlewnia, obora stajnia)	spichlerz 1923-1925 r., obora 1923-1925 r., chlewnia 1923-1925 r., stajnia 1923-1925 r., dom z warsztatem szkolnym 1923-1925 r. Szkoła 1921 r.	Blich 10	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	634 z 29.09.1983 r.
23.	Zespół 6-ciu budynków - chlewnia	1923-1925 r.	Blich 10	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	634 z 29.09.1983 r.
24.	Zespół 6-ciu budynków - budynek mieszkalny z warsztatem	1923-1925 r.	Blich 10	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	634 z 29.09.1983 r.
25.	Zespół 6-ciu budynków - budynek mieszkalny z wgłębny portykiem	1923-1925 r.	Blich 10	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	634 z 29.09.1983 r.
26.	Zespół 6-ciu budynków - obora	1923-1925 r.	Blich 10	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	634 z 29.09.1983 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŁOWICZA NA LATA 2020-2023

Lp.	Obiekt/ obszar	Czas powstania	Adres	Odniesienie do wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestru zabytków	Forma ochrony Wpis do rejestru zabytków (nr i data wpisu do rejestru)
27.	Zespół 6-ciu budynków - spichlerz	1923-1925 r.	Blich 10	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	634 z 29.09.1983 r.
28.	Zespół 6-ciu budynków - stajnia	1923-1925 r.	Blich 10	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	634 z 29.09.1983 r.
29.	Zespół 6-ciu budynków - szkoła	1921 r.	Blich 10	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
30.	Dom	Okres międzywojenny	Blich 11	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
ul. Boczna					
31.	Cmentarz ewangelicko-augsburski	1841 r.	Boczna 9	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	808 z 20.11.1991 r.
32.	Kaplica grobowa rodziny Saxów	1842 r.	Boczna 9	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
ul. Bolimowska					
33.	Dom	Pocz. XX w.	Bolimowska 55	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
ul. Długa					
34.	Kościół p.w. św. Ducha	1404 r.	Długa 1	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	125/110 z 18.08.1967 r.
35.	Cmentarz przykościelny	1404 r.	Długa 1	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	996 z 24.08.1995 r.
36.	Kapliczka na cmentarz przykościelnym	1744 r.	Długa 1	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŁOWICZA NA LATA 2020-2023

Lp.	Obiekt/ obszar	Czas powstania	Adres	Odniesienie do wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestru zabytków	Forma ochrony Wpis do rejestru zabytków (nr i data wpisu do rejestru)
37.	Dom	1 ćw. XX w.	Długa 22	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
38.	Kapliczka	1 ćw. XX w.	Długa 31	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
Kaliska					
39.	Kościół p.w. św. Leonarda i Małgorzaty	1618 r. – 1626 r.	Kaliska 2 pl. Koński Targ 4	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	127/112 z 18.08 1967 r.
40.	Cmentarz Przykościelny. św. Leonarda i Małgorzaty	XV w	Kaliska 2 pl. Koński Targ 4	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
41.	Przepompownia wodociągu kolejowego	1903 r. – 1908 r.	Kaliska 32 (dawna ul. Kaliska 16)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
42.	Dworzec PKP	1903 r. – 1908 r.	Kaliska (dawna ul. Kaliska 16)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
43.	Wodociągowa Wieża Ciśnień PKP	1903 r. – 1908 r.	Kaliska (dawna ul. Kaliska 16)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
ul. Listopadowa					
44.	Cmentarz prawosławny	1 poł. XIX w.	Listopadowa 6	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
ul. Łęczycka					
45.	Cmentarz żydowski	Pocz. lat 30 XIX w.	Łęczycka 96	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	875 z 20.03.1992 r.
ul. Łyszkowicka					
45.	Cmentarz Mariawicki	pocz. XX w.	Łyszkowicka 98	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
ul. Mickiewicza					

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŁOWICZA NA LATA 2020-2023

Lp.	Obiekt/ obszar	Czas powstania	Adres	Odniesienie do wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestru zabytków	Forma ochrony Wpis do rejestru zabytków (nr i data wpisu do rejestru)
47.	Dom - obecnie gimnazjum	1920 - 1946	Mickiewicza 1	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
48.	Dom	1 ćw. XX w.	Mickiewicza 2 Żabia 10	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
49.	Dom	1 ćw. XX w.	ul. Adama Mickiewicza 7 (część budynku – kolor szary) ul. Adama Mickiewicza 7a (część budynku – kolor niebieski)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
50.	Dom	XIX – XX w.	Mickiewicza 9	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
51.	Dom	XIX – XX w.	Mickiewicza 11	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
52.	Dom	1 ćw. XX w.	Mickiewicza 18	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
53.	Cmentarz rzymskokatolicki „Emaus”	1823 r.	Mickiewicza 40	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	803 z 20.11.1991 r.
54.	Kaplica cmentarna „Emaus”	1848 r. rozbudowana 1898 r.	Mickiewicza 40	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	571/128 z 19.08.1967 r.
55.	Kapliczka przy Parku / Zieleńcu	1852 r.	Mickiewicza	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
56.	Zieleniec	1933 – 1934 r.	Mickiewicza	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	474 z 16.09.1978 r.
ul. Mostowa					

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŁOWICZA NA LATA 2020-2023

Lp.	Obiekt/ obszar	Czas powstania	Adres	Odniesienie do wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestru zabytków	Forma ochrony Wpis do rejestru zabytków (nr i data wpisu do rejestru)
57.	Park „Ogród Saski”	1886 r.	Mostowa 1	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	473 z 16.09.1978 r.
58.	Dom	Poł. XIX w.	Mostowa 7	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
59.	Kapliczka	1852 r.	Mostowa	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
ul. Nadburzańska					
60.	Dworek	1920 r.	Nadburzańska 19	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
61.	Młyn	XX w.	Nadburzańska 27	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
ul. Napoleońska					
62.	Dom	bd.	Napoleońska 1	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
ul. Nowy Rynek					
63.	Dom	1611 r.	ul. Zduńska 59, ul. Nowy Rynek 1, ul. Nowy Rynek 1a (d. Pl. Kilińskiego 1)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	591/148 z 21.08.1967 r.
64.	Dom	1 poł. XVII w.	Nowy Rynek 2 (d. Pl. Kilińskiego 2)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	592/149 z 21.08.1967 r.
65.	Dom	Pocz. XVII w.	Nowy Rynek 3 (d. Pl. Kilińskiego 3)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	593/150 z 21.08.1967 r.
66.	Dom	Poł. XIX w.	Nowy Rynek 4 (d. Pl. Kilińskiego 4)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŁOWICZA NA LATA 2020-2023

Lp.	Obiekt/ obszar	Czas powstania	Adres	Odniesienie do wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestru zabytków	Forma ochrony Wpis do rejestru zabytków (nr i data wpisu do rejestru)
67.	Dom	1 ćw. XVII w.	Nowy Rynek 6, obecnie 5/6 (d. Pl. Kilińskiego)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	594/151 z 21.08.1967 r.
68.	Dom	XIX w.	Nowy Rynek 7 (d. Pl. Kilińskiego 7)	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
69.	Dom	1 ćw. XVII w.	Nowy Rynek 8 (d. Pl. Kilińskiego 8)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	633 z 29.09.1983 r.
70.	Dom	XVII w. - dobudówka XIX w.	Nowy Rynek 8a (d. Pl. Kilińskiego)	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
71.	Dom	1 poł. XVII w.	Nowy Rynek 9 (d. Pl. Kilińskiego 9)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	595/152 z 21.08.1967 r.
72.	Dom	1911 r.	Nowy Rynek 10 (d. Pl. Kilińskiego 10)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	635 z 29.09.1983 r.
73.	Dom	XVII w. odbudowany po pożarze k. XVIII w.	Nowy Rynek 12 (d. Pl. Kilińskiego 12)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	637 z 29.09.1983 r.
74.	Dom	XVII w. – XVIII w.	Nowy Rynek 13 (d. Pl. Kilińskiego 13)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	136/154 z 21.08.1967 r.
75.	Dom	1850 r.	Nowy Rynek 17 ob. ul. Nowy Rynek 17 i 17b (d. Pl. Kilińskiego 17)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	596/160 z 22.08.1967 r.
76.	Dom	Ok. 1827 r.	Nowy Rynek 19 (d. Pl. Kilińskiego 19)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	636 z 29.09.1983 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŁOWICZA NA LATA 2020-2023

Lp.	Obiekt/ obszar	Czas powstania	Adres	Odniesienie do wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestru zabytków	Forma ochrony Wpis do rejestru zabytków (nr i data wpisu do rejestru)
77.	Dom	1 poł. XVII w. przebud. XVIII w.	Nowy Rynek 30 (d. Pl. Kilińskiego 30)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	598/162 z 22.08.1967 r.
78.	Dom	3 ćw. XIX w.	Nowy Rynek 31 (d. Pl. Kilińskiego 31)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
79.	Dom	1 poł. XVII w.	Nowy Rynek 32 (d. Pl. Kilińskiego 32)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	599/163 z 22.08.1967 r.
80.	Dom	1 poł. XVII w. przebud. XVIII w.	Nowy Rynek 33 (d. Pl. Kilińskiego 33)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	137/153 z 22.08.1967 r.
81.	Dom	1 poł. XVII w. przebud. 1806 r.	Nowy Rynek 34 (d. Pl. Kilińskiego 34)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	138/156 z 22.08.1967 r.
82.	Dom	2 poł. XVII w.	Nowy Rynek 35 (d. Pl. Kilińskiego 35)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	139/157 z 22.08.1967 r.
83.	Dom	cz. zach. XVII w. cz. wsch. ok. 1786 r.	Nowy Rynek 36 ul. Kozia 1 (d. Pl. Kilińskiego 36)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	140/158 z 22.08.1967 r.
ul. Pałacowa					
84.	Park przy Baszcie w zespole pałacu gen. Klickiego - Basztowa	1822 – 1824 r.	ul. Basztowa 2 ul. gen. Stanisława Klickiego 1 (dawna ul. 1 Maja 17)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	471 z 16.09.1978 r. i nr 794 z 09.05.1990 r.
85.	Dawny dom dozorczy w zespole pałacu gen. Klickiego	1824 r.	Pałacowa 6	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	577/133 z 19.08.1967 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŁOWICZA NA LATA 2020-2023

Lp.	Obiekt/ obszar	Czas powstania	Adres	Odniesienie do wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestru zabytków	Forma ochrony Wpis do rejestru zabytków (nr i data wpisu do rejestru)
86.	Dawna kaplica w zespole pałacu gen. Klickiego	1824 r.	Pałacowa 6	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	576/132 z 19.08.1967 r.
87.	Pałac gen. Klickiego	1824 r.	Pałacowa 6	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	133/123 z 19.08.1967 r.
88.	Park w zespole pałacu gen. Klickiego - Pałacowa	1822 – 1824 r.	Pałacowa 6	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	471 z 16.09.1978 r. i nr 794 z 09.05.1990 r.
89.	Wieża obronna w zespole pałacu gen. Klickiego	1822 r.	ul. Basztowa 2 (d. ul. 1 Maja 17)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	575/124 z 19.08.1967 r.
ul. Pijarska					
90.	Kościół o.o. Pijarów p. w. Najświętszej Marii Panny i św. Wojciecha	1680 r. – 1699 r.	Pijarska 2	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	130/115 z 18.08.1967 r.
91.	Cmentarz przykościelny OO. Pijarów	1680 r.	Pijarska 2 ul. Zduńska	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
92.	Dom	1934 r.	Pijarska 3	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
Plac Przyrynek					
93.	Dom	XIX - XX w.	Plac Przyrynek 4 (d. ul. Podrzeczna 34)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
94.	Dom	XIX/XX w.	Plac Przyrynek 6 (d. ul. Podrzeczna 36)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŁOWICZA NA LATA 2020-2023

Lp.	Obiekt/ obszar	Czas powstania	Adres	Odniesienie do wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestru zabytków	Forma ochrony Wpis do rejestru zabytków (nr i data wpisu do rejestru)
95.	Dom	4 ćw. XIX w.	Plac Przyrynek 8A (d. ul. Podrzeczna 38)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
96.	Dom	4 ćw. XIX w.	Plac Przyrynek 8 (d. ul. Podrzeczna 38)	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
97.	Dom	4 ćw. XIX w.	Plac Przyrynek 10/12 (d. ul. Podrzeczna 40)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
98.	Dom	poł. XIX w.	Plac Przyrynek 16 (d. ul. Podrzeczna 44)	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
99.	Dom	Koniec XIX w.	Plac Przyrynek 18 (d. ul. Podrzeczna 47)	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
100.	Dom	1 ćw. XX w.	Plac Przyrynek 23 (d. ul. Podrzeczna 63)	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
101.	Dom	poł. XIX w.	Plac Przyrynek 25 (d. ul. Podrzeczna 65)	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
ul. Podrzeczna					
102.	Dom	XIX w.	Podrzeczna 2	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	1006 z 23.09.1998 r.
103.	Dom	poł. XIX w.	Podrzeczna 3	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
104.	Dom	1907 r. odbudowany 1940 r.	Podrzeczna 4	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
105.	Dom	poł. XIX w.	Podrzeczna 5	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	573/1010 z 22.03.1952 r.
106.	Dom	1 poł. XIX w.	Podrzeczna 9	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŁOWICZA NA LATA 2020-2023

Lp.	Obiekt/ obszar	Czas powstania	Adres	Odniesienie do wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestru zabytków	Forma ochrony Wpis do rejestru zabytków (nr i data wpisu do rejestru)
107.	Dom	poł. XIX w.	Podrzeczna 11	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
108.	Dom	poł. XIX w.	Podrzeczna 13	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
109.	Dom	1 poł. XIX w.	Podrzeczna 14	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	607/171 z 22.08.1967 r.
110.	Dom	1 poł. XIX w.	Podrzeczna 15	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
111.	Dawny kościół ewangelicki	1838 -1840 r.	Podrzeczna 17	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	572/129 z 19.08.1967 r.
112.	Dzwonnica przy kościele ewangelickim	Ok. 1845 r.	Podrzeczna 17	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	573/130 z 19.08.1967 r.
113.	Dawny Cmentarz Przykościelny	1838 r. – 1840 r.	Podrzeczna 17	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
114.	Dom	1 poł. XIX w.	Podrzeczna 18	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	608/172 z 22.08.1967 r.
115.	Dom	4 ćw. XIX w.	Podrzeczna 20	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
116.	Dom	1 poł. XIX w.	Podrzeczna 22	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	609/ 177 z 24.08. 1967 r.
117.	Dawny kościół oo. Dominikanów	2 poł. XVII w. przebud. na salę balową i cerkiew 1818 - 1829	Podrzeczna 30	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	569/126 z 19.08.1967 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŁOWICZA NA LATA 2020-2023

Lp.	Obiekt/ obszar	Czas powstania	Adres	Odniesienie do wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestru zabytków	Forma ochrony Wpis do rejestru zabytków (nr i data wpisu do rejestru)
118.	Dawny klasztor oo. Dominikanów	2 poł.XVII w. Przebud. na koszary 1818 - 1829	Podrzeczna 30	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	570/127 z 19.08.1967 r.
119.	Dawny Cmentarz Przykościelny	XV w.	Podrzeczna 30	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
120.	Zespół Szkół Zawodowych	XX w.	Podrzeczna 30	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
121.	Dom	XIX w.	Podrzeczna 47	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
122.	Dom	Lata 30-te XX w.	Podrzeczna 49	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
123.	Dom	Pocz. XIX w.	Plac Przyrynek 17 (d. Podrzeczna 57)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	142/176 z 24.08.1967 r.
ul. Powstańców					
124.	Dom	1863 r.	Powstańców 4	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
ul. Sienkiewicza					
125.	Kościół Starokatolicki Mariawitów p.w. Przenajświętszego Sakramentu wraz z wystrojem wnętrza i wyposażeniem	1 ćw. XX w.	Sienkiewicza 3	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	A/3 z 15.04.2002 r.
126.	Cmentarz Przykościelny Mariawitów	1 ćw. XX w.	Sienkiewicza 3	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŁOWICZA NA LATA 2020-2023

Lp.	Obiekt/ obszar	Czas powstania	Adres	Odniesienie do wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestru zabytków	Forma ochrony Wpis do rejestru zabytków (nr i data wpisu do rejestru)
127.	Kościół SS Bernardynek p. w. Najświętszej Marii Panny i św. Klary	1648 r. – 1650 r.	Sienkiewicza 15	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	128/113 z 18.08.1967 r.
128.	Klasztor SS Bernardynek	1648 r. – 1650 r.	Sienkiewicza 15	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	129/ 114 z 18.08.1967 r.
129.	Cmentarz przyklasztorny	Ok. 1650 r.	Sienkiewicza 15	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
130.	Kapliczka	1842 r.	Sienkiewicza 15	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
131.	Ogrodzenie - kościoła Bernardynek	1648 r. – 1650 r.	Sienkiewicza 15	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
132.	Dzwonnica - kościoła Bernardynek	1648 r. – 1650 r.	Sienkiewicza 15	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
133.	Dom	1 poł. XIX w.	Sienkiewicza 27 (d. ul. Sienkiewicza 19)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	1094/298 z 12.04.1972 r.
134.	Dom	XIX – XX w.	Sienkiewicza 40	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
135.	Dom	Lata 20-te XX w.	Sienkiewicza 52	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
136.	Dom	Lata 20-te XX w.	Sienkiewicza 58	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
137.	Dom	1 ćw. XX w.	Sienkiewicza 60	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŁOWICZA NA LATA 2020-2023

Lp.	Obiekt/ obszar	Czas powstania	Adres	Odniesienie do wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestru zabytków	Forma ochrony Wpis do rejestru zabytków (nr i data wpisu do rejestru)
138.	Zieleniec	1924 – 1925 r.	Sienkiewicza	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	472 z 16.09.1978 r.
ul. Stanisławskiego					
139.	Dom	Poł. XX w.	Stanisławskiego 3	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
140.	Dom	Poł. XIX w.	Stanisławskiego 5	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
141.	Dom	1920 - 1930	Stanisławskiego 6	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
142.	Dom	3 ćw. XIX w.	Stanisławskiego 11 Ob. ul. Stanisławskiego 11 i 11a	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
143.	Dom	Pocz. XX w.	Stanisławskiego 24	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
144.	Budynek „Nowy Powiat”	1827 r.	Stanisławskiego 30	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	578/125 z 19.08.1967 r.
145.	Dawny kościół o.o. Bernardynów	ok. 1582 r.	Stanisławskiego 31	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	126/111 z 18.08.1967 r.
146.	Dawny klasztor o.o. Bernardynów	1582 r.	Stanisławskiego 31	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	568/122 z 18.08.1967 r.
147.	Cmentarz przyklasztorny	1464 - 1473	Stanisławskiego 31	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŁOWICZA NA LATA 2020-2023

Lp.	Obiekt/ obszar	Czas powstania	Adres	Odniesienie do wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestru zabytków	Forma ochrony Wpis do rejestru zabytków (nr i data wpisu do rejestru)
148.	Park	1924 – 1930 r.	Stanisławskiego 31b	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	1158/297 z 14.06.1974 r.
ul. Stary Rynek					
149.	Ratusz miejski	1825 r. – 1829 r.	Stary Rynek 1	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	131/116 z 18.08.1967 r.
150.	Dom	ok. 1611 r.	Stary Rynek 2 (d. Rynek Kościuszki 2)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	579/134 z 19.08.1967 r.
151.	Dom	XVII i XVIII w.	Stary Rynek 3 (d. Rynek Kościuszki 3)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	580/135 z 19.08.1967 r.
152.	Dawny klasztor Misjonarzy z kaplicą p.w. Świętego Boromeusza (ob. Muzeum Narodowe)	Skrzydło pd. z kaplicą Boromeusza 1689-1701 Skrzydła pn. wsch. i zach. 1705 - 1730	Stary Rynek 5/7	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	144/120 z 18.08.1967 r.
153.	Dawny klasztor Misjonarzy - dziedziniec	XVII – XVIII w.	Stary Rynek 5/7	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	934 z dnia 25.10.1993 r.
154.	Dawny klasztor Misjonarzy - Piwnice skrzydła wschodniego	XVII – XVIII w.	Stary Rynek 5/7	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	934 z dnia 25.10.1993 r.
155.	Dawny klasztor Misjonarzy Gmach Pomisjonarski - Poseminaryjny - brama wraz z ogrodzeniem	1705 – 1730 r.	Stary Rynek 5/7	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŁOWICZA NA LATA 2020-2023

Lp.	Obiekt/ obszar	Czas powstania	Adres	Odniesienie do wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestru zabytków	Forma ochrony Wpis do rejestru zabytków (nr i data wpisu do rejestru)
156.	Dawny klasztor Misjonarzy - Kaplica	1689 – 1701 r.	Stary Rynek 5/7	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	144/120 z 18.08.1967 r
157.	Dawny klasztor Misjonarzy - d. ogród - obecnie skansen	XVII – XVIII w.	Stary Rynek 5/7	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	934 z dnia 25.10.1993 r.
158.	Dom	XVI - XVII w. rekonstrukcja 1960 r.	Stary Rynek 8 (d. Pl. Kościuszki 8)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
159.	Dom	Początek XVII w. nadbud. piętra i przebud. fasady XIX w. odbud. 1960 r.	Stary Rynek 9 (d. Pl. Kościuszki 9)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
160.	Dom	Początek XVII w. nadbud. piętra i przebud. fasady XIX w. odbud. 1960 r.	Stary Rynek 10 (d. Pl. Kościuszki 10)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	638 z 29.09.1983 r.
161.	Dom	1 poł. XVII w. przebud. XVIII i XIX w.	Stary Rynek 11 (d. Pl. Kościuszki 11)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	639 z 29.09.1983 r.
162.	Dom	2 poł. XVII w.	Stary Rynek 12 (d. Pl. Kościuszki 12)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	581/136 z 19.08.1967 r.
163.	Dom	poł. XVIII w.	Stary Rynek 13 (d. Pl. Kościuszki 13)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	640 z 29.09.1983 r.
164.	Dom	XVI - XVII w.	Stary Rynek 14 (d. Pl. Kościuszki 14)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	582/137 z 19.08.1967 r.
165.	Oficyna	XVI - XVII w.	Stary Rynek 14 (d. Pl. Kościuszki 14)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŁOWICZA NA LATA 2020-2023

Lp.	Obiekt/ obszar	Czas powstania	Adres	Odniesienie do wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestru zabytków	Forma ochrony Wpis do rejestru zabytków (nr i data wpisu do rejestru)
166.	Dom	1 poł.XVII w.	Stary Rynek 15	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	583/155 z 21.08.1967 r
167.	Dom	XIX w.	Stary Rynek 17 (d. Pl. Kościuszki 17)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
168.	Dom	1559 r.	Stary Rynek 18 (d. Pl. Kościuszki 18)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	134/138 z 21.08.1967 r.
169.	Dawna kanonia	1 poł. XVII w. nadbud. 1683 r.	Stary Rynek 19 (d. Pl. Kościuszki 19)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	584/141 z 21.08.1967 r.
170.	Dawna kanonia	XVI - XVII w.	Stary Rynek 19a (d. Pl. Kościuszki 19a)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	585/142 z 21.08.1967r.
171.	Dawna kanonia	1635 r.	Stary Rynek 20 (d. Pl. Kościuszki 20)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	586/143 z 21.08.1967 r.
172.	Dawna kanonia	2 poł. XVI w. usunięcie attyki 1870 r.	Stary Rynek 20a (d. Pl. Kościuszki 20a)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	587/144 z 21.08.1967r.
173.	Brama prymasowska	XVII w. przesunięta na obecne miejsce w 1941 r.	Stary Rynek 24/30	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	567/121 z 18.08.1967 r.
174.	Kuria Wikariuszów	1738 r.	Stary Rynek 24/30C (d. Rynek Kościuszki 29)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	135/118 z 18.08.1967 r.
175.	Sufragania (ob. Rezydencja Biskupa Łowickiego)	1 poł. XVII w. przebudowa 2 poł. XVIII w.	Stary Rynek 24/30E (d. Rynek Kościuszki 27)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	590/147 z 21.08.1967 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŁOWICZA NA LATA 2020-2023

Lp.	Obiekt/ obszar	Czas powstania	Adres	Odniesienie do wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestru zabytków	Forma ochrony Wpis do rejestru zabytków (nr i data wpisu do rejestru)
176.	Dawna kustodia	XVIII -XIX w.	Stary Rynek 24/30A	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	589/146 z 21.08.1967 r.
177.	Bazylika katedralna p.w. Wniebowzięcia N.M.P i ś w. Mikołaja (d. Kolegiata)	Ok. 1433-ok. 1464, przebudowa 1580 i 1624	Stary Rynek 30	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	Pomnik Historii Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22.10.2012 r. (D.U. z 2012 r. Nr poz. 1239) wpis do rejestru zabytków 123/108 z dnia 18.08.1967 r.
178.	Dzwonnica przy Katedrze (d. Kolegiacie)	1786 r.	Stary Rynek 30 (d. Pl. Kościuszki 30)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	Pomnik Historii Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22.10. 2012 r. (D.U. z 2012 r. Nr poz. 1239) wpis do rejestru zabytków 124/108 z dnia 18.08.1967 r.
179.	Cmentarz przy d. Kolegiacie	Ok. 1100 r.	Stary Rynek 30 (d. Rynek Kościuszki)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
ul. Świętojańska					
180.	Dom	XIX - XX w.	Świętojańska 2 (d. ul. Podrzeczna 48)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
181.	Brama Wjazdowa	Poł. XIX w.	Świętojańska 3 (d. ul. Podrzeczna 75)	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
182.	Dawny dom księży emerytów / budynek prawy	1782 r. przebud. 1840 - 1842 r.	ul. Świętojańska 5/7A (d. ul. Podrzeczna 73)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	611/179 z 24.08.1967 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŁOWICZA NA LATA 2020-2023

Lp.	Obiekt/ obszar	Czas powstania	Adres	Odniesienie do wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestru zabytków	Forma ochrony Wpis do rejestru zabytków (nr i data wpisu do rejestru)
183.	Dawny dom księży emerytów / budynek lewy	1782 r. przebud. 1840 - 1842 r.	ul. Świętojańska 1/3 B (d. ul. Podrzeczna 75)	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	610/178 z 24.08.1967 r.
ul. Tkaczew					
184.	Łaźnia Miejska	1905 r.	Tkaczew 8	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
185.	Dom	Okres międzywojenny	Tkaczew 13	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
ul. Warszawska 45					
186.	Dom	1930 r.	Warszawska 45	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
ul. Zamkowa 1					
187.	Ruiny Zamku Arcybiskupa	Ok. 1335 r. Wielokrotnie przebud. XV-XVII w.	Zamkowa 1	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	574/131 z 19.08.1967 r.
ul. Zduńska					
188.	Dom	1908 r.	Zduńska 4	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	622 z 29.09.1983 r.
189.	Dom	Pocz. XX w.	Zduńska 4a	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
190.	Dom	ok poł. XIX w.	Zduńska 12	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	623 z 29.09.1983 r.
191.	Dom	1 poł. XIX w.	Zduńska 14	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	624 z 29.09.1983 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŁOWICZA NA LATA 2020-2023

Lp.	Obiekt/ obszar	Czas powstania	Adres	Odniesienie do wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestru zabytków	Forma ochrony Wpis do rejestru zabytków (nr i data wpisu do rejestru)
192.	Dom	1 poł. XIX w.	Zduńska 18	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	625 z 29.09.1967 r.
193.	Dom	1 poł. XIX w.	Zduńska 22	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	601/165 z 22.08.1967 r.
194.	Dom	Poł. XIX w.	Zduńska 23	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	626 z 29.09.1983 r.
195.	Dom	Poł. XIX w.	Zduńska 24	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
196.	Dom	1875 r.	Zduńska 25	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	627 z 29.09.1983 r.
197.	Dom	Poł. XIX w.	Zduńska 26	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	628 z 29.09.1983 r.
198.	Dom	XII w. nadbudowa piętra 1861 r.	Zduńska 27	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	602/166 z 22.08.1967 r.
199.	Dom	1827 r.	Zduńska 28	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	629 z 29.09.1983 r.
200.	Dom	1827 r.	Zduńska 29	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	603/167 z 22.08.1967 r.
201.	Dom	1 poł. XIX w.	Zduńska 30	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŁOWICZA NA LATA 2020-2023

Lp.	Obiekt/ obszar	Czas powstania	Adres	Odniesienie do wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestru zabytków	Forma ochrony Wpis do rejestru zabytków (nr i data wpisu do rejestru)
202.	Dom	Poł. XIX w.	Zduńska 32	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	630 z 29.09.1983 r.
203.	Dom	2 ćw. XIX w.	Zduńska 33	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
204.	Oficyna	Ok.1915 r.	Zduńska 34a	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	605/169 z 22.08.1967r.
205.	Dom	1 ćw. XVIII w.	Zduńska 34	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	604/168 z 22.08.1967 r.
206.	Dom	Poł. XIX w.	Zduńska 36 Ob. ul. Zduńska 36 i 36a	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	632 z 29.09.1983 r.
207.	Dom	XVIII w.	Zduńska 37	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
208.	Dom	poł. XIX w.	Zduńska 39	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
209.	Dom	2 ćw. XIX w.	Zduńska 41	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	143/159 z 22.08.1967 r.
210.	Dom	1637 r. Przebudowa wnętrza i fasady XVIII w.	Zduńska 42	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	141/119 z 18.08.1967 r.
211.	Dom	poł. XIX w.	Zduńska 43	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
212.	Dom	4 ćw. XIX w.	Zduńska 44	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŁOWICZA NA LATA 2020-2023

Lp.	Obiekt/ obszar	Czas powstania	Adres	Odniesienie do wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestru zabytków	Forma ochrony Wpis do rejestru zabytków (nr i data wpisu do rejestru)
213.	Dom	1 poł. XIX w.	Zduńska 45/47	nieujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
214.	Dom	początek XX w.	Zduńska 48	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
215.	Dom	początek XX w.	Zduńska 50	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
216.	Dom	Poł XIX w.	Zduńska 52	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
217.	Dom	1 poł. XVII w. przebudowa XVIII w.	Zduńska 54	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków	-
218.	Dom	1 poł. XVII w. przebudowa XVIII w.	Zduńska 56	znajduje się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i rejestrze zabytków	606/170 z 22.08.1967 r.

Źródło: Gminna Ewidencja Zabytków Miasta Łowicza

5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla Miasta Łowicza

Region łowicki, w tym Miasto Łowicz charakteryzuje się bogatą kulturą i występowaniem wielu zabytków. Ponad sto zabytków nieruchomych z terenu Łowicza wpisanych jest do rejestru zabytków prowadzonego przez Łódzkiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Poniżej przedstawiono jednak najbardziej charakterystyczne obiekty zabytkowe, które mają jednocześnie najwyższe znaczenie dla Miasta. Wśród najcenniejszych należy wymienić przede wszystkim obiekty sakralne, ruiny zamku arcybiskupów, a także historyczny układ urbanistyczny Miasta z zabytkową zabudową.

Historyczny układ Miasta – strefa ścisłej ochrony konserwatorskiej

Strefa ochrony konserwatorskiej obejmuje swym zasięgiem historyczny układ urbanistyczny Łowicza, w tym Stare Miasto, Nowe Miasto, dawny gród i Podgórze, przedmieście Tkaczew. Okres kształtowania układu przestrzennego w ramach strefy obejmuje XIII-XVIII w.

W zasięgu strefy położona jest większość najważniejszych zabytków Miasta, wśród nich m.in. ruiny zamku, ratusz miejski, bazylika katedralna, zabudowania prymasowskie, gmach pomisjonarski z barokową kaplicą Boromeusza oraz niezwykle urokliwa mieszczkańska zabudowa.

Rysunek 18. Strefa ścisłej ochrony konserwatorskiej

Źródło: <https://zabytek.pl/pl/obiekty/lowicz-uklad-przestrzenny-miasta>

Stary Rynek w Łowiczu

Rynek na Starym Mieście należy do najbardziej charakterystycznych rynków w Polsce. W zabudowie czworobocznego rynku zwracają uwagę dawne domy mieszczańskie z XVII - XIX w. oraz kanonie członków kapituły łowickiej. Stary Rynek pełni obecnie funkcje przestrzeni publicznej. Najcenniejszym obiektem przy Starym Ryнку jest Bazylika Katedralna (dawna Kolegiata Prymasowska), uznana w 2012 r. za pomnik historii. Na uwagę zasługuje również Ratusz Miejski zaliczany do ciekawszych budowli użyteczności publicznej epoki klasycyzmu w Polsce oraz Brama Prymasowska.

Rysunek 19. Widok na zabudowę Starego Rynku

Źródło: <http://www.polskaniezwykla.pl>

Rysunek 20. Zabudowa przy Starym Rynku w Łowiczu

Źródło: <https://www.google.pl/maps/>

Nowy Rynek w Łowiczu

Atrakcyjnym i niepowtarzalnym w skali kraju, jak również Europy jest Nowy Rynek w Łowiczu. Trójkątny rynek z zachowanym średniowiecznym układem architektonicznym, powstał na początku XV w. wraz z lokacją Nowego Miasta. Szybki rozwój tych terenów doprowadził do dominacji nad Starym Rynkiem i na długo to tu koncentrowało się życie społeczne i gospodarcze Łowicza. Jego kształt podyktowany był już istniejącymi zabudowaniami. Pomiedzy ulicami stworzyła się pusta przestrzeń przypominająca trójkąt.

Na rynku znajdował się niegdyś ratusz nowomiejski, kilkakrotnie przybudowywany, ostatecznie rozebrany w XIX w. Po II wojnie światowej plac pełnił rolę targowiska miejskiego, głównego placu handlowego Łowicza.

W połowie XX w. rynek został zrekultywowany i przekształcony w park miejski z fontanną. Z powodu jednak prowadzonych prac wykopaliskowych w latach 90. XX w., zlikwidowano fontannę oraz część nawierzchni i ciągów komunikacyjnych. Obecnie rynek zdobi atrakcyjna fontanna, w kostce brukowej odtworzono i uwidoczniło układ fundamentów dawnego renesansowego ratusza. W części północnej placu znajduje się odrestaurowany pomnik ku czci Powstańców 1863 r.

Rysunek 21. Widok na zabudowę Nowego Rynku

Źródło: <http://www.kultura.lodz.pl>

Bazylika katedralna p.w. Wniebowzięcia NMP i św. Mikołaja

Katedra łowicka to miejsce spoczynku dwunastu arcybiskupów gnieźnieńskich i prymasów Polski, którzy od 1136 r. rezydowali w Łowiczu.

Na miejscu obecnej bazyliki znajdował się prawdopodobnie drewniany kościół ufundowany już w 1100 r. Następnie został on rozbudowany, a 25 kwietnia 1443 r. podniesiony do rangi kolegiaty. Bazylika swój barokowy wygląd uzyskała przy przebudowie w XVII w. Od 1625 r. w Katedrze znajdują się i są czczone relikwie św. Wiktorii, a od 1719 r. obraz Matki Bożej Łowickiej.

W czasie II wojny światowej obiekt uległ poważnym zniszczeniom, jednak udało się go odbudować. 25 marca 1992 r. bullą *Totus Tuus Poloniae Populus* bazylika została podniesiona do rangi katedry p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, a 4 czerwca 1999 r. papież Jan Paweł II nadał jej tytuł Bazyliki Mniejszej.

Uznana za pomnik historii Rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 października 2012 r. w *Bazylika Katedralna*

Wnętrze świątyni jest bardzo bogate, na ścianach widnieją freski, wmurowane są polichromowane nagrobki, tablice pamiątkowe oraz różne ołtarze i kaplice. Na chórze znajdują się organy poświęcone przez prymasa Polski Józefa Glempa. Co roku odbywają się tutaj koncerty muzyki organowej, cieszące się dużą popularnością.

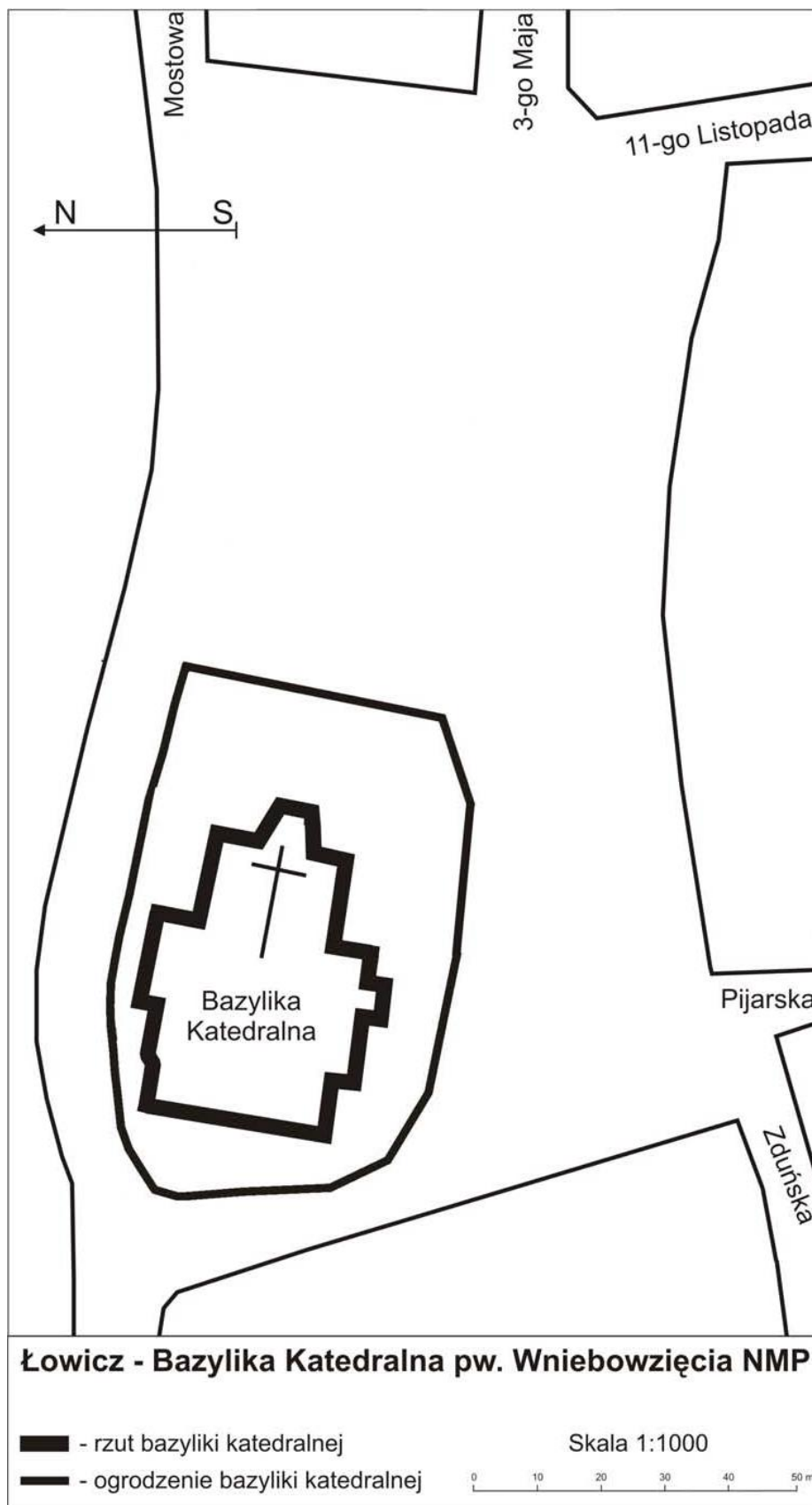
Kościół znajdujący się na Starym Rynku w Łowiczu, zwany jest przez niektórych „Mazowieckim Wawelem” lub „perłą zachodniego Mazowsza”.

Rysunek 22. Bazylika katedralna p.w. Wniebowzięcia NMP i św. Mikołaja – fotografia z zewnątrz i wnętrze katedry

Źródło: <http://www.katedra.lowicz.pl/parafia>

Rysunek 23. Mapa lokalizacyjna – Bazylika katedralna

Źródło: Załącznik do rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 października 2012 r. (poz. 1239) w sprawie uznania za pomnik historii "Łowicz - Bazylika Katedralna (dawna Kolegiata Prymasowska) pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny"

Ratusz Miejski

Jednym z najładniejszych klasycystycznych budynków w Mieście jest Ratusz Miejski. Powstał on w latach 1826-1827 według projektu Bonifacego Witkowskiego, na terenie należącym do wikariuszy. W okresie międzywojennym znajdowały się tutaj biura magistrackie, ambulatoria, stacja opieki nad matką i dzieckiem, biblioteka z czytelnią oraz mieszkania służbowe. Obecnie w budynku mieści się siedziba Urzędu Miejskiego w Łowiczu.

Rysunek 24. Ratusz Miejski w Łowiczu

Źródło: <http://www.kultura.lodz.pl>

Gmach pomisjonarski

Gmach zbudowano w stylu barokowym pod koniec XVII w. wg projektu Tylmana z Gameren. Budynek powstał z fundacji prymasa Polski Michała Radziejewskiego. Obiekt kryje w swoich wnętrzach kaplicę św. Karola Boromeusza – jeden z najcenniejszych zabytków baroku w Polsce. Wnętrze kaplicy zdobią freski z przełomu XVII i XVIII w., autorstwa Michała Anioła Pallonięgo.

Dawne zabudowania seminarium są obecnie siedzibą Muzeum w Łowiczu. Przy Muzeum można zwiedzić skansen, w którym prezentowane są zabudowania łowickie z połowy XVIII i XIX wieku.

Rysunek 25. Gmach pomisjonarski i wnętrze kaplicy św. Boromeusza

Źródło: <http://www.kultura.lodz.pl>, Gminna Ewidencja Zabytków Miasta Łowicza

Ruiny zamku arcybiskupów

Ruiny zamku prymasowskiego są świadectwem dawnej świetności Miasta. Zbudowany w XIV w. w rozlewiskach Bzury, początkowo drewniany, a później murowany, swojego czasu stanowił okazałą budowlę, otoczoną rozbudowanymi systemami fortyfikacji, w którym siedzibę mieli kolejni prymasi.

Na przestrzeni wieków kolejni rezydenci rozbudowywali go i dokonywali w nim licznych zmian. Okres największego rozkwitu przypada na wiek XVI i pierwszą połowę wieku XVII. Kres świetności przyszedł razem z potopem szwedzkim, kiedy doznał poważnych zniszczeń. Kolejne były następstwem głównie rozbiorów Polski. Jeszcze przed rozbiorami część zamku została przemianowana na fabrykę płótna, a w okresie rozbiorów decyzją rządu pruskiego rozpoczęto jego rozbiórkę. Podczas I wojny światowej służył on jako cmentarz wojskowy. W dwudziestoleciu międzywojennym oraz po II wojnie światowej prowadzono w jego pozostałościach prace archeologiczne.

Obecnie obszar, gdzie znajdują się ruiny zamku stanowi własność, ale jest udostępniany zwiedzającym.

Rysunek 26. Ruiny zamku arcybiskupów

Źródło: <http://www.kultura.lodz.pl>

Uwagę zwiedzających Łowicz zwraca Baszta gen. Klickiego. Budowla charakteryzuje się nietypowym materiałem użytym do jej wzniesienia – prawdopodobnie pochodzącego z ruin zamku arcybiskupów.

W ostatnim czasie przeprowadzono prace remontowe w Baszcie, w tym wykonano:

- nowe tynki i pomalowano ściany,
- wymianę okien,
- naprawę podłóg (cyklinowanie, zabezpieczenie lakierem),
- naprawę schodów,
- instalację elektryczną,
- instalację alarmową i instalację monitoringu,
- renowację drzwi zewnętrznych i wewnętrznych.

Rysunek 27. Baszta Klickiego

Źródło: Urząd Miejski w Łowiczu

Aleja Gwiozd Łowickich

Na uwagę zasługuje również niepowtarzalna i jedyna w swoim rodzaju Aleja Gwiozd Łowickich. Jest to miejsce w centralnym punkcie Starego Rynku, gdzie dla najwybitniejszych ludzi kultury ludowej, wmurowane zostały tablice ze szkła hartowanego przyozdobione łowicką „gwiozdą”. Aleja Gwiozd jest główną atrakcją dla przyjezdnych turystów, gdzie zwiedzający mogą podziwiać wytwór rękodzielniczy w postaci wycinanek łowickich

Uroczystość odsłonięcia pierwszych „Gwiozd” odbyła się w 2011 r. o godz.17.30. „Gwiozda Łowicko” przyznawana jest co roku, w dwóch kategoriach: twórczości ludowej oraz

upowszechniania i ochrony dóbr kultury ludowej. Wykaz wszystkich nagród znajduje się na stronie internetowej <http://www.lowiczturystyczny.eu>.

Poniżej zaprezentowano przykładowe fotografie uwieczniające odsłonięcie Gwiozd Łowickich.

Rysunek 28. Aleja Gwiozd Łowickich

Źródło: <http://www.kultura.lodz.pl>

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego – analiza szans i zagrożeń

Zachowane obiekty zabytkowe na terenie Łowicza są zróżnicowane pod względem architektonicznym, a także pod względem sposobu użytkowania i stanu zachowania. Analiza stanu dziedzictwa kulturowego i uwarunkowań jego ochrony na terenie Miasta doprowadziła do rozpoznania czynników determinujących jej dalszy rozwój.

Do obiektów i obszarów reprezentatywnych z terenu Miasta Łowicza należą⁵:

układ urbanistyczny,
zespół klasztorny pobernardyński, ul. Stanisławskiego 31
ratusz, Stary Rynek 1,
kościół oo. Pijarów pw. NMP i św. Wojciecha, ul. Pijarska 2,
bazylika katedralna pw. Wniebowzięcia NMP, Stary Rynek,
kościół pw. św. Ducha, ul. Długa 1,
kościół filialny pw. śś. Leonarda i Małgorzaty, Sienkiewicza 1.

Ponadto, wśród zabytków archeologicznych uznanych za obszary i obiekty reprezentatywne na terenie Miasta Łowicza wyróżniono zamek arcybiskupów gnieźnieńskich XIV w.

W tabelach poniżej zestawiono mocne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia. Zdiagnozowane mocne strony oraz szanse, dają możliwość dalszego rozwoju społeczno-gospodarczego regionu z uwzględnieniem wartości historycznych i kulturowych tego obszaru. Należy jednak zwrócić uwagę na występujące nadal słabe strony w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, a także na potencjalne zagrożenia, które mogą powodować negatywne skutki dla ochrony obiektów i obszarów zabytkowych zlokalizowanych w granicach Miasta.

---

⁵ W Wojewódzkim Programie Opieki nad Zabytkami w Województwie Łódzkim na lata 2016-2019 średni stan techniczny określono dla obiektów:

układ urbanistyczny,
zespół klasztorny pobernardyński, ul. Stanisławskiego 31,
kościół oo. Pijarów pw. NMP i św. Wojciecha, ul. Pijarska 2
bardzo dobrym stanem technicznym charakteryzują się:
ratusz,
bazylika katedralna pw. Wniebowzięcia NMP, Stary Rynek,
kościół pw. św. Ducha, ul. Długa 1,
kościół filialny pw. śś. Leonarda i Małgorzaty, Sienkiewicza 1.

Tabela 3. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego Miasta Łowicza – mocne i słabe strony

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • zachowane liczne obiekty architektury sakralnej i kultu religijnego, • dobrze zachowany Stary Rynek należący do najbardziej charakterystycznych rynków w Polsce; • atrakcyjny układ przestrzenny Miasta, w tym i niepowtarzalny „trójkątny” Nowy Rynek, • występujące zabytki uznane za pomnik historii – Bazylika katedralna p.w. Wniebowzięcia NMP, • bogate dziedzictwo niematerialne – przede wszystkim Procesja Bożego Ciała, w której udział biorą mieszkańcy Miasta i okolic, ale także turyście z Polski, jak również zagraniczni, • pielęgnowanie tradycji i kultury łowickiej (folklor łowicki, stroje ludowe oraz łowickie wycinanki, które utożsamiane są nie tylko z kulturą regionu łowickiego, ale z kulturą i dorobkiem całego kraju), • występowanie stanowisk archeologicznych, w tym najbardziej charakterystycznych dla Miasta ruin zamku arcybiskupów gnieźnieńskich, • wykorzystanie obiektów zabytkowych do rozwoju atrakcji turystycznych, • promocja historii i dziedzictwa kulturowego na stronie internetowej Miasta (zakładka „Dla turystów”), • uwzględnienie ochrony dziedzictwa kulturowego w Strategii Rozwoju Miasta, • prężnie działające instytucje kultury w Mieście (Łowicki Ośrodek Kultury, biblioteki), • dostęp do muzeów i skansenów (Muzeum w Łowiczu, Muzeum Diecezjalne w Łowiczu, Ośrodek Plenerowy Budownictwa Ludowego – miniskansen przy Muzeum w Łowiczu), • honorowanie twórczości ludowej oraz upowszechnianie i ochrona dóbr kultury ludowej przez Miasto, • niepowtarzalna Aleja Gwiazd Łowickich; 	<ul style="list-style-type: none"> • niewystarczające środki w budżecie Miasta na renowację zabytkowych obiektów, • degradacja krajobrazu kulturowego poprzez wprowadzenie elementów nowej zabudowy nienawiązujących do historycznego charakteru Miasta, • zły stan zachowania części obiektów zabytkowych i postępujący proces ich niszczenia, w tym obiektów i obszarów o charakterze reprezentatywnym, jak: układ urbanistyczny, zespół klasztorny pobernardyński, ul. Stanisławskiego 31, kościół oo. Pijarów pw. NMP i św. Wojciecha, ul. Pijarska 2;

Źródło: Opracowanie własne

Tabela 4. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego Miasta Łowicza – szanse i zagrożenia

Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> rosnąca świadomość mieszkańców nt. znaczenia krajobrazu kulturowego i obiektów zabytkowych jako produktu turystycznego, wzrost roli mediów w popularyzowaniu tematów historycznych oraz tematów dotyczących zabytków i ich ochrony, możliwość rewaloryzacji znaczącej części obiektów zabytkowych z wykorzystaniem środków krajowych i dotacji unijnych, możliwość pozyskania dotacji na prace konserwatorskie i roboty budowlane przy obiektach zabytkowych ze środków finansowych pochodzących z różnych źródeł, prowadzenie dalszych badań archeologicznych; 	<ul style="list-style-type: none"> ryzyko wystąpienia negatywnych zdarzeń losowych mogących uszkodzić lub zniszczyć obiekty zabytkowe, brak możliwości podjęcia prac remontowo – konserwatorskich przy obiektach stanowiących dziedzictwo kulturalne będących własnością prywatną, trudności w pozyskiwaniu środków zewnętrznych, głównie przez prywatnych właścicieli, samowolne działania na zabytkach, migracje mieszkańców i zatracanie lokalnej kultury.

Źródło: Opracowanie własne

7. Założenia programowe

7.1. Priorytety programu opieki nad zabytkami

Po przeprowadzeniu analizy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego na terenie Łowicza, określono priorytety realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Łowicza na lata 2020-2023. Celem podjęcia wieloletnich i kompleksowych działań jest poprawa stanu obiektów zabytkowych, ale także ochrona dziedzictwa kulturowego i budowanie tożsamości regionalnej, jak również promowanie dotychczasowego dorobku lokalnej społeczności wśród mieszkańców Miasta, ale także wśród turystów odwiedzających Łowicz.

W ramach przedmiotowego Programu wyznaczono następujące priorytety:

Priorytet I. Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno - gospodarczego

Priorytet II. Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

Priorytet III. Promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości

7.2. Kierunki działań i zadania programu opieki

W ramach wymienionych priorytetów wytyczono kierunki działań i na tej podstawie określono poszczególne zadania do realizacji w ramach niniejszego Programu.

Tabela 5. Kierunki działań oraz zadania planowane do realizacji w latach 2020-2023 w zakresie ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego Miasta Łowicza – priorytet I

PRIORYTET I. OCHRONA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO JAKO ELEMENT ROZWOJU SPOŁECZNO - GOSPODARCZEGO	
Kierunki działań	Zadania
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	<ul style="list-style-type: none"> • Prowadzenie prac remontowo – konserwatorskich przy obiektach zabytkowych • Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków • Rewaloryzacja zespołów zabytkowej zieleni (w tym parków, cmentarzy, obszarów nieczynnych cmentarzy) • Wyznaczenie społecznych opiekunów zabytków
Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby społeczne, turystyczne i edukacyjne	<ul style="list-style-type: none"> • Prowadzenie bieżących prac porządkowych przy zabytkowych zespołach zieleni: parkach, cmentarzach, obszarach nieczynnych cmentarzy, dawnych parkach dworskich itp. • Umieszczanie tablic informacyjnych na zabytkach
Podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami	<ul style="list-style-type: none"> • Wspieranie rozwoju muzeów regionalnych, skansenów i innych instytucji kultury • Wspieranie utrzymania na rynku prac zanikających rzemiosł i zawodów

Źródło: Opracowanie własne

Tabela 6. Kierunki działań oraz zadania planowane do realizacji w latach 2020-2023 w zakresie ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego Miasta Łowicza – priorytet II

PRIORYTET II. OCHRONA I ŚWIADOME KSZTAŁTOWANIE KRAJOBRAZU KULTUROWEGO	
Kierunki działań	Zadania
Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego	<ul style="list-style-type: none"> • Opracowywanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, szczególnie obszarów o dużym nasyceniu obiektami zabytkowymi (w tym weryfikacja obowiązujących w zakresie aktualizacji zagadnień związanych z ochroną zabytków)

Źródło: Opracowanie własne

Tabela 7. Kierunki działań oraz zadania planowane do realizacji w latach 2020-2023 w zakresie ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego Miasta Łowicza – priorytet III

PRIORYTET III. BADANIE I DOKUMENTACJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO ORAZ PROMOCJA I EDUKACJA SŁUŻĄCA BUDOWANIU TOŻSAMOŚCI	
Kierunki działań	Zadania
Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym	<ul style="list-style-type: none"> • Udostępnienie informacji o zabytkach na stronie internetowej Miasta • Utworzenie systemu informacji i promocji (bazy danych) środowiska kulturowego • Opracowanie mapy zabytków znajdujących się na terenie Miasta, jako atrakcyjnej graficznie formy promocji ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego
Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym	<ul style="list-style-type: none"> • Wydawanie i wspieranie publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego • Organizowanie i wspieranie realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych • Wspieranie i upowszechnianie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu edukacji przedszkolnej i szkolnej poprzez organizowanie i wspieranie zajęć
Rozpoznanie badawcze poszczególnych obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych związane z przygotowywanym lub realizowanym procesem inwestycyjnym	<ul style="list-style-type: none"> • Prowadzenie monitoringu i weryfikacji obiektów wpisanych do ewidencji zabytków
Promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego służąca kreacji produktów turystyki kulturowej	<ul style="list-style-type: none"> • Wprowadzenie zintegrowanego systemu informacji wizualnej (m.in. za pomocą tablic informacyjnych) obejmującego zasoby i wartości dziedzictwa kulturowego • Tworzenie i modernizacja elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej.

Źródło: Opracowanie własne

W ramach szczegółowych zadań z zakresu zahamowania procesu degradacji zabytków i doprowadzenia do poprawy stanu ich zachowania, Zakład Gospodarki Mieszkaniowej w Łowiczu planuje do realizacji remont dwóch kamienic przy ul. Tkaczew 13 i ul. Podrzeczna 18 w Łowiczu. Plany dotyczące ww. zadań zaprezentowane w tabeli poniżej.

Tabela 8. Plan remontów zabytkowych kamienic na terenie Miasta Łowicz realizowanych przez Zakład Gospodarki Mieszkaniowej w Łowiczu

Obiekt	Zadanie	Przygotowanie do realizacji zadania	Szacunkowy koszt realizacji zadania	Termin realizacji zadania	Zaawansowanie prac
budynek ul. Tkaczew 13	Remont elewacji wraz z wymianą pokrycia dachu budynku mieszkalnego	Opracowany projekt budowlany Pozwolenie na prowadzenie robót budowlanych na obszarze wpisanego do rejestru zabytków historycznego układu urbanistycznego wydane przez Łódzki Wojewódzki Konserwator Zabytków (termin ważności decyzji do 30.11.2022 r.)	541 277,69 zł (netto)	uzależniony od posiadanych środków finansowych	Obecnie realizowana jest wymiana instalacji elektrycznej na klatce schodowej i częściach wspólnych w budynku. Termin wykonania prac 30.09.2019 r. Koszt realizacji 52 088,72 zł netto.
budynek ul. Podrzeczna 18	Remont elewacji z nadaniem kolorystyki wraz z wymianą pokrycia dachu i oceną techniczną więźby dachowej, z ewentualnym zaproponowaniem jej wzmocnienia oraz ocieplenia stropu przestrzeni strychu nieużytkowego, wymiana okien	W trakcie opracowania projekt budowlany i kosztorys	bd.	bd.	Termin opracowania projektu 30.09.2019 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Zakładu Gospodarki Mieszkaniowej w Łowiczu (stan: czerwiec 2019 r.)

8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami

Zadania określone w niniejszym Programie będą wykonywane przy pomocy następujących instrumentów:

- a) **instrumentów prawnych** – wynikających z przepisów ustawowych, obejmujących między innymi uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, budowę parków kulturowych, wnioskowanie o wpis do wojewódzkiego rejestru lub wojewódzkiej ewidencji zabytków obiektów będących własnością Miasta, wykonywanie decyzji administracyjnych wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- b) **instrumentów finansowych** – obejmujących między innymi finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością Miasta, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych;
- c) **instrumentów koordynacji** – obejmujących między innymi realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, współpraca z organizacjami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami;
- d) **instrumentów społecznych** – obejmujących m.in. działania edukacyjne i promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami;
- e) **instrumentów kontrolnych** – obejmujących między innymi aktualizację gminnej ewidencji zabytków, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami

Przedmiotowy Program, po zaopiniowaniu przez Łódzkiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostaje przedstawiony Radzie Miejskiej w Łowiczu, w celu przyjęcia go uchwałą (zgodnie z pkt 3 art. 87 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Program opracowywany jest na okres czterech lat i stanowi dokument uzupełniający w stosunku do innych dokumentów planistycznych i aktów prawa miejscowego. Burmistrz Miasta Łowicza jest odpowiedzialny za sporządzanie co dwa lata sprawozdań z realizacji zadań Programu i przedstawienie ich Radzie Miejskiej w Łowiczu.

Głównym odbiorcą niniejszego Programu jest społeczność lokalna, która bezpośrednio powinna odczuć efekty jego wdrażania. Dotyczy to nie tylko właścicieli i użytkowników obszarów i obiektów zabytkowych, ale również wszystkich mieszkańców Miasta. Program

powinien służyć podejmowaniu planowych działań dotyczących: inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i opieki nad nimi oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

W poniższej tabeli przedstawiono przykładowe kryteria prowadzenia oceny realizacji Programu.

Tabela 9. Kryteria prowadzenia oceny realizacji Programu

Nazwa priorytetu	Wskaźniki
<p><u>PRIORYTET I</u> Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno - gospodarczego</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Poziom wydatków w budżecie Miasta na ochronę i opiekę nad zabytkami, • Wartość finansowa wykonanych prac remontowo - konserwatorskich przy zabytkach, • Liczba obiektów, w obrębie których przeprowadzono prace remontowo-konserwatorskie; • Wartość pozyskanych środków z źródeł zewnętrznych; • Powierzchnia, na której dokonano rewaloryzacji; • Liczba społecznych opiekunów zabytków; • Koszty bieżących prac porządkowych; • Ilość zamieszczonych nowych tablic informacyjnych na zabytkach; • Liczba instytucji kultury wspartych w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego; • Liczba zrealizowanych projektów inwestycyjnych;
<p><u>PRIORYTET II</u> Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Liczba miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, które zostały sporządzone przez Miasto;
<p><u>PRIORYTET III</u> Priorytet III. Promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Liczba zrealizowanych konkursów, wystaw; • Liczba przeprowadzonych dodatkowych zajęć szkolnych o tematyce historycznej i kulturowej; • Liczba opracowanych, wydanych wydawnictw (w tym folderów promocyjnych, przewodników), • Liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej.

Źródło: Opracowanie własne

10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami

Art. 71 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami mówi, iż *w zakresie sprawowania*

o finansuje prowadzenie

Ponadto

sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, awny posiada jednostka

Zgodnie z art. 73 ustawy podmioty będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające zabytek w trwałym zarządzie albo będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa, mogą ubiegać się o udzielenie dotacji celowej z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru albo prac konserwatorskich lub restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa.

Z kolei zgodnie z art. 74 ustawy dotacja na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru może być udzielona przez:

- 1) ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego ze środków budżetu państwa, z części, której dysponentem jest ten minister;
- 2) wojewódzkiego konserwatora zabytków ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest wojewoda.

Dotacja na dofinansowanie prac konserwatorskich lub restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa jest udzielana ze środków budżetu państwa, z części, której dysponentem jest minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Zgodnie z art. 81 w trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

Poniżej przedstawiono możliwe źródła finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy obiektach zabytkowych. Zasadne jest sprawdzenie możliwości ubiegania się o wsparcie w instytucjach każdorazowo przed złożeniem wniosku o dotację.

Istnieje możliwość finansowania zadań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami z następujących źródeł:

Rady Miejską w Łowiczu (budżet Miasta Łowicza);

Rady Powiatu Łowickiego (budżet Powiatu Łowickiego);

Sejmiku Województwa Łódzkiego (budżet Województwa Łódzkiego);

Łódzkiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest Wojewoda Łódzki);

Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego) oraz innych ministrów;

Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej;

Środków Unii Europejskiej i innych środków pomocowych (m.in. PROW na lata 2014-2020, RPO na lata 2014-2020)

Funduszu Kościelnego w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji (dotacje z Funduszu Kościelnego są udzielane wyłącznie na remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.). Z Funduszu nie finansuje się remontów i konserwacji obiektów towarzyszących (takich jak np.: dzwonnice wolnostojące, krzyże) ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: obrazy, ikonostasy, stalle, epitafia, szaty i naczynia liturgiczne, instrumenty muzyczne, dzwony) oraz otoczenia świątyni, a także stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: polichromie, freski, witraże i posadzki).

11. Załączniki

Załącznik 1. Wykaz zabytków nieruchomych znajdujących się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i wojewódzkim rejestrze zabytków z terenu Miasta Łowicza

Załącznik 1. Wykaz zabytków nieruchomych znajdujących się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i wojewódzkim rejestrze zabytków z terenu Miasta Łowicza⁶

Nazwa	Adres	Rejestr zabytków
Strefa ścisłej ochrony konserwatorskiej	Łowicz	933 z 20.05.1993 r.
Dom	1 Maja 3 (obecnie ul. Plac Koński Targ 3)	-
Dom	1 Maja 7 (obecnie ul. Plac Koński Targ 7)	-
Dom	1 Maja 11	-
Dom	3 Maja 7	-
Dom Dawny hotel de Wilno	3 Maja 12	787 z 27.02.1988 r.
Dawna poczta konna – poczthalteria	3 Maja 13	132/117 z 18.08.1967 r.
Dawna stajnia /budynek zachodni / w zespole poczty konnej	3 Maja 13	699/191 z 28.09.1967 r.
Dawna wozownia /budynek wschodni / w zespole poczty konnej	3 Maja 13	698/190 z 28.09.1967 r.
Dom	Armii Krajowej 13	-
Dom	Armii Krajowej 31b	-
Dom	Armii Krajowej 37	-
Dom	Bielawska 5	-
Dom	Bielawska 5a	-
Dom	Bielawska 9	-

⁶ Zestawienie sporządzono na podstawie Rejestru zabytków nieruchomych woj. łódzkiego z podziałem na powiaty, dostępnego na stronie internetowej Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Łodzi pod adresem: http://www.wuoz-lodz.pl/Rejestr_i_wojewodzka_ewidencja_zabytkow_z_podzialem_na_powiaty,109 (dostęp: sierpień 2019) oraz aktualnych danych adresowych obiektów zabytkowych z Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Łowicza (GEZ). Nazwy zabytków zgodne z nazwami w GEZ.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŁOWICZA NA LATA 2020-2023

Nazwa	Adres	Rejestr zabytków
Cmentarz rzymskokatolicki (d. kolegiacki)	Blich 8 (ul. Seminaryjna 2)	809 z 22.11.1991 r.
Dom pogrzebowy obecnie Dom grabarza	Blich 8	-
Kaplica grobowa Rodziny Laskowskich	Blich 8 (ul. Seminaryjna 2)	-
Zespół 6-ciu budynków (budynek mieszkalny z warsztatem szkolnym, budynek mieszkalny z wgłębnym portykiem, magazyn zbożowy, chlewnia, obora stajnia)	Blich 10	634 z 29.09.1983 r.
Zespół 6-ciu budynków - chlewnia	Blich 10	634 z 29.09.1983 r.
Zespół 6-ciu budynków - budynek mieszkalny z warsztatem	Blich 10	634 z 29.09.1983 r.
Zespół 6-ciu budynków - budynek mieszkalny z wgłębnym portykiem	Blich 10	634 z 29.09.1983 r.
Zespół 6-ciu budynków - obora	Blich 10	634 z 29.09.1983 r.
Zespół 6-ciu budynków - spichlerz	Blich 10	634 z 29.09.1983 r.
Zespół 6-ciu budynków - stajnia	Blich 10	634 z 29.09.1983 r.
Zespół 6-ciu budynków - szkoła	Blich 10	-
Dom	Blich 11	-
Cmentarz ewangelicko-augsburski	Boczna 9	808 z 20.11.1991 r.
Kaplica grobowa rodziny Saxów	Boczna 9	-
Kościół p.w. św. Ducha	Długa 1	125/110 z 18.08.1967 r.
Cmentarz przykościelny	Długa 1	996 z 24.08.1995 r.
Kapliczka na cmentarz przykościelnym	Długa 1	-
Dom	Długa 22	-
Kościół p.w. św. Leonarda i Małgorzaty	Kaliska 2 (pl. Koński Targ 4)	127/112 z 18.08 1967 r.
Cmentarz Przykościelny. św. Leonarda i Małgorzaty	Kaliska 2 (pl. Koński Targ 4)	-

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŁOWICZA NA LATA 2020-2023

Nazwa	Adres	Rejestr zabytków
Przepompownia wodociągu kolejowego	Kaliska 32 (dawna ul. Kaliska 16)	-
Dworzec PKP	Kaliska (dawna ul. Kaliska 16)	-
Wodociągowa Wieża Ciśnień PKP	Kaliska (dawna ul. Kaliska 16)	-
Cmentarz prawosławny	Listopadowa 6	-
Cmentarz żydowski	Łęczycka 96	875 z 20.03.1992 r.
Cmentarz Mariawicki	Łyszkowicka 98	-
Dom	ul. Adama Mickiewicza 7 (część budynku – kolor szary) ul. Adama Mickiewicza 7a (część budynku – kolor niebieski)	-
Cmentarz rzymskokatolicki „Emaus”	Mickiewicza 40	803 z 20.11.1991 r.
Kaplica cmentarna „Emaus”	Mickiewicza 40	571/128 z 19.08.1967 r.
Kapliczka przy Parku / Zieleńcu	Mickiewicza	-
Zieleniec	Mickiewicza	474 z 16.09.1978 r.
Park „Ogród Saski”	Mostowa 1	473 z 16.09.1978 r.
Kapliczka	Mostowa	-
Dworek	Nadbzurzańska 19	-
Młyn	Nadbzurzańska 27	-
Dom	Napoleońska 1	-
Dom	ul. Zduńska 59, ul. Nowy Rynek 1, ul. Nowy Rynek 1a (d. Pl. Kilińskiego 1)	591/148 z 21.08.1967 r.
Dom	Nowy Rynek 2 (d. Pl. Kilińskiego 2)	592/149 z 21.08.1967 r.
Dom	Nowy Rynek 3 (d. Pl. Kilińskiego 3)	593/150 z 21.08.1967 r.
Dom	Nowy Rynek 4 (d. Pl. Kilińskiego 4)	-
Dom	Nowy Rynek 6, obecnie 5/6 (d. Pl. Kilińskiego)	594/151 z 21.08.1967 r.
Dom	Nowy Rynek 8 (d. Pl. Kilińskiego 8)	633 z 29.09.1983 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŁOWICZA NA LATA 2020-2023

Nazwa	Adres	Rejestr zabytków
Dom	Nowy Rynek 9 (d. Pl. Kilińskiego 9)	595/152 z 21.08.1967 r.
Dom	Nowy Rynek 10 (d. Pl. Kilińskiego 10)	635 z 29.09.1983 r.
Dom	Nowy Rynek 12 (d. Pl. Kilińskiego 12)	637 z 29.09.1983 r.
Dom	Nowy Rynek 13 (d. Pl. Kilińskiego 13)	136/154 z 21.08.1967 r.
Dom	Nowy Rynek 17, ob. ul. Nowy Rynek 17 i 17b (d. Pl. Kilińskiego 17)	596/160 z 22.08.1967 r.
Dom	Nowy Rynek 19 (d. Pl. Kilińskiego 19)	636 z 29.09.1983 r.
Dom	Nowy Rynek 30 (d. Pl. Kilińskiego 30)	598/162 z 22.08.1967 r.
Dom	Nowy Rynek 31 (d. Pl. Kilińskiego 31)	-
Dom	Nowy Rynek 32 (d. Pl. Kilińskiego 32)	599/163 z 22.08.1967 r.
Dom	Nowy Rynek 33 (d. Pl. Kilińskiego 33)	137/153 z 22.08.1967 r.
Dom	Nowy Rynek 34 (d. Pl. Kilińskiego 34)	138/156 z 22.08.1967 r.
Dom	Nowy Rynek 35 (d. Pl. Kilińskiego 35)	139/157 z 22.08.1967 r.
Dom	Nowy Rynek 36, ul. Kozia 1 (d. Pl. Kilińskiego 36)	140/158 z 22.08.1967 r.
Park przy Baszcie w zespole pałacu gen. Klickiego - Basztowa	ul. Basztowa 2, ul. gen. Stanisława Klickiego 1 (dawna ul. 1 Maja 17)	471 z 16.09.1978 r. i nr 794 z 09.05.1990 r.
Dawny dom dozorczy w zespole pałacu gen. Klickiego	Pałacowa 6	577/133 z 19.08.1967 r.
Dawna kaplica w zespole pałacu gen. Klickiego	Pałacowa 6	576/132 z 19.08.1967 r.
Pałac gen. Klickiego	Pałacowa 6	133/123 z 19.08.1967 r.
Park w zespole pałacu gen. Klickiego - Pałacowa	Pałacowa 6	471 z 16.09.1978 r. i nr 794 z 09.05.1990 r.
Wieża obronna w zespole pałacu gen. Klickiego	ul. Basztowa 2 (d. ul. 1 Maja 17)	575/124 z 19.08.1967 r.
Kościół o.o. Pijarów p. w. Najświętszej Marii Panny i św. Wojciecha	Pijarska 2	130/115 z 18.08.1967 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŁOWICZA NA LATA 2020-2023

Nazwa	Adres	Rejestr zabytków
Cmentarz przykościelny OO. Pijarów	Pijarska 2, ul. Zduńska	-
Dom	Plac Przyrynek 4 (d. ul. Podrzeczna 34)	-
Dom	Plac Przyrynek 6 (d. ul. Podrzeczna 36)	-
Dom	Plac Przyrynek 8A (d. ul. Podrzeczna 38)	-
Dom	Plac Przyrynek 10/12 (d. ul. Podrzeczna 40)	-
Dom	Podrzeczna 2	1006 z 23.09.1998 r.
Dom	Podrzeczna 4	-
Dom	Podrzeczna 5	573/1010 z 22.03.1952 r.
Dom	Podrzeczna 11	-
Dom	Podrzeczna 13	-
Dom	Podrzeczna 14	607/171 z 22.08.1967 r.
Dom	Podrzeczna 15	-
Dawny kościół ewangelicki	Podrzeczna 17	572/129 z 19.08.1967 r.
Dzwonnica przy kościele ewangelickim	Podrzeczna 17	573/130 z 19.08.1967 r.
Dawny Cmentarz Przykościelny	Podrzeczna 17	-
Dom	Podrzeczna 18	608/172 z 22.08.1967 r.
Dom	Podrzeczna 20	-
Dom	Podrzeczna 22	609/ 177 z 24.08. 1967 r.
Dawny kościół oo. Dominikanów	Podrzeczna 30	569/126 z 19.08.1967 r.
Dawny klasztor oo. Dominikanów	Podrzeczna 30	570/127 z 19.08.1967 r.
Dawny Cmentarz Przykościelny	Podrzeczna 30	-
Dom	Plac Przyrynek 17 (d. Podrzeczna 57)	142/176 z 24.08.1967 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŁOWICZA NA LATA 2020-2023

Nazwa	Adres	Rejestr zabytków
Kościół Starokatolicki Mariawitów p.w. Przenajświętszego Sakramentu wraz z wystrojem wnętrza i wyposażeniem	Sienkiewicza 3	A/3 z 15.04.2002 r.
Cmentarz Przykościelny Mariawitów	Sienkiewicza 3	-
Kościół SS Bernardynek p. w. Najświętszej Marii Panny i św. Klary	Sienkiewicza 15	128/113 z 18.08.1967 r.
Klasztor SS Bernardynek	Sienkiewicza 15	129/ 114 z 18.08.1967 r.
Cmentarz przyklasztorny	Sienkiewicza 15	-
Kapliczka	Sienkiewicza 15	-
Ogrodzenie - kościoła Bernardynek	Sienkiewicza 15	-
Dzwonnica - kościoła Bernardynek	Sienkiewicza 15	-
Dom	Sienkiewicza 27 (d. ul. Sienkiewicza 19)	1094/298 z 12.04.1972 r.
Dom	Sienkiewicza 52	-
Zieleniec	Sienkiewicza	472 z 16.09.1978 r.
Dom	Stanisławskiego 3	-
Dom	Stanisławskiego 5	-
Dom	Stanisławskiego 6	-
Dom	Stanisławskiego 24	-
Budynek „Nowy Powiat”	Stanisławskiego 30	578/125 z 19.08.1967 r.
Dawny kościół o.o. Bernardynów	Stanisławskiego 31	126/111 z 18.08.1967 r.
Dawny klasztor o.o. Bernardynów	Stanisławskiego 31	568/122 z 18.08.1967 r.
Park	Stanisławskiego 31b	1158/297 z 14.06.1974 r.
Ratusz miejski	Stary Rynek 1	131/116 z 18.08.1967 r.
Dom	Stary Rynek 2 (d. Rynek Kościuszki 2)	579/134 z 19.08.1967 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŁOWICZA NA LATA 2020-2023

Nazwa	Adres	Rejestr zabytków
Dom	Stary Rynek 3 (d. Rynek Kościuszki 3)	580/135 z 19.08.1967 r.
Dawny klasztor Misjonarzy z kaplicą p.w. Świętego Boromeusza (ob. Muzeum Narodowe)	Stary Rynek 5/7	144/120 z 18.08.1967 r.
Dawny klasztor Misjonarzy - dziedziniec	Stary Rynek 5/7	934 z dnia 25.10.1993 r.
Dawny klasztor Misjonarzy - Piwnice skrzydła wschodniego	Stary Rynek 5/7	934 z dnia 25.10.1993 r.
Dawny klasztor Misjonarzy Gmach Pomisjonarski - Poseminaryjny - brama wraz z ogrodzeniem	Stary Rynek 5/7	-
Dawny klasztor Misjonarzy - Kaplica	Stary Rynek 5/7	144/120 z 18.08.1967 r.
Dawny klasztor Misjonarzy - d. ogród - obecnie skansen	Stary Rynek 5/7	934 z dnia 25.10.1993 r.
Dom	Stary Rynek 8 (d. Pl. Kościuszki 8)	-
Dom	Stary Rynek 9 (d. Pl. Kościuszki 9)	-
Dom	Stary Rynek 10 (d. Pl. Kościuszki 10)	638 z 29.09.1983 r.
Dom	Stary Rynek 11 (d. Pl. Kościuszki 11)	639 z 29.09.1983 r.
Dom	Stary Rynek 12 (d. Pl. Kościuszki 12)	581/136 z 19.08.1967 r.
Dom	Stary Rynek 13 (d. Pl. Kościuszki 13)	640 z 29.09.1983 r.
Dom	Stary Rynek 14 (d. Pl. Kościuszki 14)	582/137 z 19.08.1967 r.
Oficyna	Stary Rynek 14 (d. Pl. Kościuszki 14)	-
Dom	Stary Rynek 15	583/155 z 21.08.1967 r.
Dom	Stary Rynek 17 (d. Pl. Kościuszki 17)	-
Dom	Stary Rynek 18 (d. Pl. Kościuszki 18)	134/138 z 21.08.1967 r.
Dawna kanonia	Stary Rynek 19 (d. Pl. Kościuszki 19)	584/141 z 21.08.1967 r.
Dawna kanonia	Stary Rynek 19a (d. Pl. Kościuszki 19a)	585/142 z 21.08.1967r.
Dawna kanonia	Stary Rynek 20 (d. Pl. Kościuszki 20)	586/143 z 21.08.1967 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŁOWICZA NA LATA 2020-2023

Nazwa	Adres	Rejestr zabytków
Dawna kanonia	Stary Rynek 20a (d. Pl. Kościuszki 20a)	587/144 z 21.08.1967r.
Brama prymasowska	Stary Rynek 24/30	567/121 z 18.08.1967 r.
Kuria Wikariuszów	Stary Rynek 24/30C (d. Rynek Kościuszki 29)	135/118 z 18.08.1967 r.
Sufragania (ob. Rezydencja Biskupa Łowickiego)	Stary Rynek 24/30E (d. Rynek Kościuszki 27)	590/147 z 21.08.1967 r.
Dawna kustodia	Stary Rynek 24/30A	589/146 z 21.08.1967 r.
Bazylika katedralna p.w. Wniebowzięcia N.M.P i ś w. Mikołaja (d. Kolegiata)	Stary Rynek 30	123/108 z dnia 18.08.1967 r.
Dzwonnica przy Katedrze (d. Kolegiacie)	Stary Rynek 30 (d. Pl. Kościuszki 30)	124/108 z dnia 18.08.1967 r.
Cmentarz przy d. Kolegiacie	Stary Rynek 30 (d. Rynek Kościuszki)	-
Dom	Świętojańska 2 (d. ul. Podrzeczna 48)	-
Dawny dom księży emerytów / budynek prawy	ul. Świętojańska 5/7A (d. ul. Podrzeczna 73)	611/179 z 24.08.1967 r.
Dawny dom księży emerytów / budynek lewy	ul. Świętojańska 1/3 B (d. ul. Podrzeczna 75)	610/178 z 24.08.1967 r.
Łaźnia Miejska	Tkaczew 8	-
Dom	Tkaczew 13	-
Dom	Warszawska 45	-
Ruiny Zamku Arcybiskupa	Zamkowa 1	574/131 z 19.08.1967 r.
Dom	Zduńska 4	622 z 29.09.1983 r.
Dom	Zduńska 4a	-
Dom	Zduńska 12	623 z 29.09.1983 r.
Dom	Zduńska 14	624 z 29.09.1983 r.
Dom	Zduńska 18	625 z 29.09.1967 r.
Dom	Zduńska 22	601/165 z 22.08.1967 r.
Dom	Zduńska 23	626 z 29.09.1983 r.
Dom	Zduńska 25	627 z 29.09.1983 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŁOWICZA NA LATA 2020-2023

Nazwa	Adres	Rejestr zabytków
Dom	Zduńska 26	628 z 29.09.1983 r.
Dom	Zduńska 27	602/166 z 22.08.1967 r.
Dom	Zduńska 28	629 z 29.09.1983 r.
Dom	Zduńska 29	603/167 z 22.08.1967 r.
Dom	Zduńska 30	-
Dom	Zduńska 32	630 z 29.09.1983 r.
Dom	Zduńska 33	-
Oficyna	Zduńska 34a	605/169 z 22.08.1967r.
Dom	Zduńska 34	604/168 z 22.08.1967 r.
Dom	Zduńska 36, ob. ul. Zduńska 36 i 36a	632 z 29.09.1983 r.
Dom	Zduńska 37	-
Dom	Zduńska 39	-
Dom	Zduńska 41	143/159 z 22.08.1967 r.
Dom	Zduńska 42	141/119 z 18.08.1967 r.
Dom	Zduńska 48	-
Dom	Zduńska 50	-
Dom	Zduńska 52	-
Dom	Zduńska 54	-
Dom	Zduńska 56	606/170 z 22.08.1967 r.

Spis tabel i rysunków

Tabela 1. Wykaz stanowisk archeologicznych	39
Tabela 2. Wykaz zabytków nieruchomych w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Łowicza .	60
Tabela 3. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego Miasta Łowicza – mocne i słabe strony...	102
Tabela 4. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego Miasta Łowicza – szanse i zagrożenia	103
Tabela 5. Kierunki działań oraz zadania planowane do realizacji w latach 2020-2023 w zakresie ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego Miasta Łowicza – priorytet I.....	104
Tabela 6. Kierunki działań oraz zadania planowane do realizacji w latach 2020-2023 w zakresie ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego Miasta Łowicza – priorytet II.....	104
Tabela 7. Kierunki działań oraz zadania planowane do realizacji w latach 2020-2023 w zakresie ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego Miasta Łowicza – priorytet III.....	105
Tabela 8. Plan remontów zabytkowych kamienic na terenie Miasta Łowicza realizowanych przez Zakład Gospodarki Mieszkaniowej w Łowiczu	106
Tabela 9. Kryteria prowadzenia oceny realizacji Programu	108
Rysunek 1. Cele i działania Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami w Województwie Łódzkim na lata 2016-2019	18
Rysunek 2. Położenie Miasta Łowicza na tle powiatu łowickiego i województwa łódzkiego .	25
Rysunek 3. Herb Mały i Herb Wielki Miasta Łowicza	28
Rysunek 4. Flaga Miasta Łowicza	29
Rysunek 5. Chorągiew Miasta Łowicza	30
Rysunek 6. Laska Przewodniczącego Rady Miejskiej w Łowiczu	31
Rysunek 7. Łańcuch Burmistrza Miasta Łowicza	32
Rysunek 8. Dziecięco – Młodzieżowy Zespół Ludowy „Koderki”	34
Rysunek 9. Łowicka Orkiestra Kameralna	34
Rysunek 10. Zespół Pieśni i Tańca „Blichowiacy”	36
Rysunek 11. Zespół Śpiewaczy „Ksiazki”	36
Rysunek 12. Obszary chronione w granicach administracyjnych Miasta Łowicza.....	37
Rysunek 13. Skansen przy Muzeum w Łowiczu	44
Rysunek 14. Relikwiarz – AGNUSEK w Muzeum Diecezjalnym w Łowiczu.....	45
Rysunek 15. Łowickie wycinanki – kodry, gwiazdy i tasiemki.....	48
Rysunek 16. Strój łowicki.....	50
Rysunek 17. Procesja Bożego Ciała.....	51
Rysunek 18. Strefa ścisłej ochrony konserwatorskiej	83
Rysunek 19. Widok na zabudowę Starego Rynku	84
Rysunek 20. Zabudowa przy Starym Rynku w Łowiczu.....	85
Rysunek 21. Widok na zabudowę Nowego Rynku.....	89
Rysunek 22. Bazylika katedralna p.w. Wniebowzięcia NMP i św. Mikołaja – fotografia z zewnątrz i wewnątrz katedry	91
Rysunek 23. Mapa lokalizacyjna – Bazylika katedralna	92
Rysunek 24. Ratusz Miejski w Łowiczu	93
Rysunek 25. Gmach pomisjonarski i wnętrze kaplicy św. Boromeusza	94
Rysunek 26. Ruiny zamku arcybiskupów.....	96
Rysunek 27. Baszta Klickiego	97
Rysunek 28. Aleja Gwiazd Łowickich	100